

Framtidsval och arbetsliv

EXEMPEL FRÅN KOMMUNERS STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDNING

Sveriges
Kommuner
och Landsting

Framtidsval och arbetsliv

EXEMPEL FRÅN KOMMUNERS STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDNING

Upplysningar om innehållet:
Lena Jutdal, lena.jutdal@skl.se

© Sveriges Kommuner och Landsting, 2013
ISBN: 978-91-7164-960-7
Foto: Hans Bjurling/Johner, Rickard L Eriksson, Casper Hedberg,
Thomas Henriksson, Maskot, Maria Rosenlöf
Produktion: Kombinera AB
Tryck: LTAB juni 2013

Förord

Skolans studie- och yrkesvägledning diskuteras allt oftare och frågan har fått en hög prioritet i kommuner runt om i landet. Anledningarna till detta är flera. Utbildningssystemet har blivit mer komplicerat och eleven ställs i dag inför många valsituationer under sin skoltid. Samtidigt ser vi en allt kärvare arbetsmarknad där det blivit svårare för unga människor att etablera sig. Det innebär att valet av utbildning och yrkesinriktning har fått större konsekvenser än tidigare. Samtidigt ligger avbrotten från gymnasieskolan på en fortsatt hög nivå. En framgångsrik studie- och yrkesvägledning är ett av svaren på dessa utmaningar. Det handlar om att öka ungdomars möjligheter i samhället och i arbetslivet.

Med de ökade förväntningarna på studie- och yrkesvägledningen kommer ofta krav på mer lagstiftning och hårdare reglering av verksamheten. Frågan är om bestämmelser om hur många elever det får gå på varje vägledare eller om antalet vägledningssamtal per elev faktiskt leder till att verksamheten utvecklas och förbättras. Vi tror att det är mer framgångsrikt att bredda perspektivet och titta på hur arbetslivsfrågorna kan integreras i utbildningen genom hela skoltiden. För det krävs både duktiga vägledare och engagerade skolledare som ser studie- och yrkesvägledningen som hela skolans ansvar.

Därför har vi tagit fram den här skriften. Den vänder sig till dig som är tjänsteman eller politiker i en kommun och som vill utveckla det strategiska arbetet med studie- och yrkesvägledning, både på policynivå och i den praktiska verksamheten. Vi hoppas att även skolledare, studie- och yrkesvägledare, lärare och annan skolpersonal kan hitta inspiration från andra kommuner i skriften.

Framtidsval och arbetsliv ingår i Sveriges Kommuner och Landstings prioriterade fråga Unga till arbete, där vi arbetar för att stödja kommunerna i deras strävan att främja unga människors väg till egen försörjning. Inom ramen för det här arbetet har vi tidigare gett ut skrifterna *Motverka studieavbrott* och *Kommunernas informationsansvar*.

Vi vill tacka alla de kommuner som har delat med sig av sin tid och sina erfarenheter till den här skriften. Arbetet har i övrigt genomförts av Lena Jutdal och Kristina Cunningham vid Sveriges Kommuner och Landsting.

Stockholm i juni 2013

Per-Arne Andersson

Avdelningschef, Avd. för lärande och arbetsmarknad

Sveriges Kommuner och Landsting

Innehåll

6	Sammanfattning
7	Resultat
9	Kapitel 1. Varför är studie- och yrkesvägledning viktigt?
11	En verksamhet med många vinnare
15	Kapitel 2. Vägledningens utveckling och reglering
15	Studie- och yrkesvägledningens utveckling
18	Begreppet studie- och yrkesvägledning
19	Hur regleras vägledningen i dag?
22	Nordisk utblick
23	Kapitel 3. Styrning, uppföljning och utvärdering
23	Mål och riktlinjer
24	Arbets- eller aktivitetsplaner
26	Uppföljning och utvärdering
29	Tillgänglighet och likvärdighet
31	Oberoende vägledning
32	Kapitel 4. Vägledningens organisation
36	Utmaningar och styrkor med olika organisationsmodeller
37	Kollegialt lärande
38	Modeller för resursfördelning
39	Samarbete med fristående skolhuvudmän
40	Regionalt samarbete
42	Kapitel 5. Studie- och yrkesvägledning under hela skoltiden
42	Eleven i centrum
43	Arbetslivsfrågor i förskolan och i grundskolans lägre årskurser
44	Övergången mellan grundskola och gymnasieskola
46	Unga som riskerar att avbryta sina gymnasiestudier
47	Livslång vägledning
47	Drop in-verksamhet
48	Kapitel 6. Hela skolans ansvar
48	All personal i skolan har en roll i arbetet
53	Kapitel 7. Samverkan mellan skola och arbetsliv
53	Strukturer för långsiktig samverkan
58	Praxis och praktik
60	Samverkan med arbetslivet kan motverka studieavbrott
62	Kommunen som arbetsgivare
63	Referenser

Sammanfattning

Kommunens studie- och yrkesvägledning är ett viktigt verktyg för att stärka barns och ungas möjligheter att fatta väl övervägda studie- och yrkesval. Betydelsen av professionell vägledning för att ge eleverna förutsättningar att kunna navigera genom utbudet av utbildningar och yrkesinriktningar växer i takt med att dessa blir fler och mer svåröverskådliga. Andra effekter som studie- och yrkesvägledningen kan bidra till är bättre kunskaper om arbetslivet hos eleverna. Detta kan i sin tur stärka studiemotivationen, öka genomströmningen i skolan och stärka elevernas nätverk och kontakter på arbetsmarknaden.

Trots en stark tilltro till studie- och yrkesvägledningens betydelse, visar rapporter från både Skolverket och Skolinspektionen på stora kvalitetskillnader i det stöd som eleverna erbjuds inför sina studie- och yrkesval. Dessa skillnader handlar såväl om tillgången till vägledare som om huvudmännens styrning, ledning och uppföljning av verksamheten. Samtidigt finns det kommuner med en mycket väl fungerande verksamhet. Med den här skriften vill Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) bidra till att sprida exempel på hur kommuner kan arbeta framgångsrikt med studie- och yrkesvägledning och arbetslivsfrågor i skolan.

Under arbetet har vi besökt tio kommuner som arbetar systematiskt med vägledning och med arbetslivsfrågor i skolverksamheten. Dessa kommuner har alltifrån två till sextio studie- och yrkesvägledare anställda och har organiserat sin verksamhet på olika sätt. Några av kommunerna har många fristående skolor, medan andra har ett fåtal eller inga alls. Gemensamt för de kommuner vi har besökt är att de har höga ambitioner för skolans samverkan med arbetslivet och för den studie- och yrkesvägledning som eleverna erbjuds under sin skoltid.

De kommuner vi har besökt är:

- › Falköping
- › Gävle
- › Göteborg
- › Hultsfred
- › Kungsbacka
- › Svedala
- › Uppsala
- › Vellinge
- › Vetlanda
- › Västerås

Resultat

Det är mycket som skiljer mellan de kommuner som vi har besökt när det gäller hur verksamheten är organiserad, antal skolor och vägledare, kommunstorlek, m.m. Ändå uppvisar de flera likheter i hur de arbetar med sin studie- och yrkesvägledning. Liksom i SKL:s tidigare rapporter om skolan pekar dessa likheter på betydelsen av att utgå från elevernas egna intressen och att ha höga förväntningar på alla elevers förmåga. Precis som i andra studier ser vi också att ledarskapet är avgörande för skolpersonalens arbete och verksamhetens resultat.

Vi har också hittat några gemensamma styrkor i flera av kommunerna vi besökt, samt några utmaningar som många kommuner möter i sitt arbete med att utveckla studie- och yrkesvägledningen.

Det är en styrka för arbetet med studie- och yrkesvägledning om:

- › Det finns politiskt satta mål för verksamheten med återrapportering till politiken. Målen har konkretiserats i arbetsplaner med en tydlig ansvarsfördelning.
- › Studie- och yrkesvägledningen upplevs vara hela skolans ansvar. Det finns förutsättningar för samarbete och kollegialt lärande mellan vägledarna och mellan vägledare och annan skolpersonal.
- › Studie- och yrkesvägledarna arbetar tillsammans med gemensamma metoder, verktyg och arbetsmaterial. Där det är möjligt arbetar vägledarna i mer än en skolform.
- › Vägledningen utgår från elevens behov. Det finns en bredd i vägledningsinsatserna, vilket ökar tillgängligheten för eleverna.
- › Det finns strukturerade kontakter med det omgivande samhälls- och arbetslivet och med lokala arbetsgivare.
- › Nya arbetssätt har förankrats hos både vägledare och rektorer och tid har avsatts för att de ska kunna implementeras och utvecklas.

Utmaningarna för studie- och yrkesvägledningen handlar om:

- › Att se studie- och yrkesvägledningen inte enbart som ett stöd för den enskilda eleven, utan som ett kunskapsområde som behandlar frågor om arbetsliv och samhälle i en vidare mening.
- › Att bredda fokus från vägledarna som ansvariga för verksamheten, till att studie- och yrkesvägledningen ses som en funktion där alla i skolan har något att tillföra.
- › Att börja arbeta med arbetslivsfrågor redan tidigt i grundskolan, och sedan kontinuerligt genom hela skoltiden.
- › Att få till stånd en långsiktig samverkan med arbetslivet där både privata och offentliga arbetsgivare är engagerade.

Den här skriften uppmärksammar studie- och yrkesvägledning i både snäv och vid bemärkelse, d.v.s. både det arbete som görs av professionella vägledare och kommunens och skolans insatser som rör arbetslivsfrågor i stort. Läs mer om begreppet studie- och yrkesvägledning på sidan 18.

Varför är studie- och yrkesvägledning viktigt?

De kommuner vi har träffat är övertygade om vikten av att stärka studie- och yrkesvägledningen och samverkan mellan skolan och arbetslivet. De kan se flera olika anledningar till varför det är så. Det handlar exempelvis om elevernas ökade behov av stöd när skolan erbjuder allt fler valmöjligheter, liksom vikten av att minska avbrotten och omvalen i gymnasieskolan. Det gäller inte minst för elever som riskerar att inte nå målen för utbildningen, och unga som av olika skäl inte kan få det stöd de behöver hemifrån.

I Hultsfred började arbetet med en fråga. Hur skulle kommunen kunna locka fler livskraftiga företag till regionen? Svaret på frågan ledde till en diskussion om regionens kompetensförsörjning och mynnade ut i ett beslut om att stärka kopplingen mellan skola och arbetsliv. I dag är studie- och yrkesvägledningen en självklar del av det arbetet.

I Vetlanda har lusten att lära och det entreprenöriella lärandet varit i fokus för att utveckla samverkan mellan skolan och arbetslivet. Här ställde man sig frågan vad som behövde göras för att alla elever skulle tycka att det var roligt att gå till skolan varje måndagsmorgon. Även i Vetlanda kom man fram till att skolans koppling till arbetsmarknaden behövde bli tydligare för att eleverna skulle känna att utbildningen var betydelsefull. Nu börjar man fråga barnen redan i förskolan vad de vill arbeta med när de blir stora.

I Västerås har man ett liknande tankesätt och försöker att på olika sätt lyfta fram vilka utbildningsvägar som leder till vilka yrken. I båda fallen arbetar man utifrån övertygelsen om att en tydligare koppling mellan utbildning och arbete kan öka utbildningsnivån genom att förändra elevernas attityder till, och upplevda värde av, studierna.

Effekter av studie och yrkesvägledning

Fortfarande saknas det i stor utsträckning svensk forskning som belägger studie- och yrkesvägledningens effekter. Ändå lyfts vägledningen ständigt fram som ett viktigt verktyg för att höja skolresultaten, minska avbrotten från gymnasieskolan, öka genomströmningen i utbildningssystemet, förbättra matchningen på arbetsmarknaden och minska arbetslösheten bland unga. Anledningarna till att vägledning ses som allt viktigare står att finna både i förändringar i skolan och i det omgivande samhället.

Elevernas och deras föräldrars rätt att välja skola har ökat, profilskolor inom olika områden har utvecklats och många skolor satsar stort på marknadsföring. Antalet yrkesområden och studievägar efter gymnasieskolan har också ökat. Även högskolans behörighetsregler har förändrats vilket innebär att de val eleverna gör både i grundskolan och i gymnasieskolan i högre grad påverkar möjligheterna att komma in på en eftergymnasial utbildning. Allt det här ställer större krav på elevernas kunskaper och förmåga att orientera sig. En väl fungerande studie- och yrkesvägledning skapar en betydelsefull grund för elevernas möjligheter att fatta viktiga beslut inför framtiden.

Även om forskningen är begränsad beträffande vägledningens arbetsmarknadseffekter och påverkan på omval och studieavbrott, finns det en hel del forskning som rör elevernas upplevelser av studie- och yrkesvägledning och av den ökade valfriheten i skolan¹. Den här forskningen tyder på att den ökade valfriheten i skolsystemet gynnar elever som har ett eget nätverk där de kan diskutera sina framtida studie- och yrkesval. Detta är ofta elever som har goda skolresultat och möjligheter att utnyttja valfriheten. Elever som kommer från familjer som saknar studietradition har inte alltid ett sådant eget nätverk och riskerar därför att göra mer slumpmässiga studie- och yrkesval.

Dansk Clearinghouse för Utbildningsforskning har gjort en forskningsöversikt av vägledningens effekter som omfattar studier från en rad olika länder². Deras slutsats är att vägledningen kan vara effektiv för att öka elevernas beslutskompetens under förutsättning att vägledningen sker i flera olika former och att det finns en helhetssyn i de insatser som görs. Enligt rapporten är insatser såsom praktik och studiebesök av avgörande betydelse för elevens förmåga att välja, men för att nå önskat resultat är det viktigt med grundlig planering och uppföljning. Vidare menar man att vägledningen har störst effekt för de elever som kommer från en studieovan miljö, men att vägledningsinsatserna inte på egen hand kan bryta dessa mönster. För många elever har föräldrar och vänner en stor betydelse för valet av utbildning och yrke, men även vägledare och lärare är viktiga förebilder.

1. Se exempelvis forskningsprojektet *Individen, vägarna, valen. Karriärval och vägledning i socialt, mångkulturellt och könsperspektiv*, www.edusci.umu.se.
2. Dansk Clearinghouse for Uddannelseforskning (2011).

En verksamhet med många vinnare

Konsekvenserna av felval och studieavbrott drabbar i första hand den enskilda individen. På en övergripande samhällsnivå uppstår även betydande kostnader för kommunen, liksom för arbetsgivare i privat och offentlig sektor som riskerar att förlora värdefull kompetens. Studie- och yrkesvägledning har därmed betydelse både för den enskilda eleven, för kommunen och för arbetsmarknadens aktörer.

För eleven

Kunskaper och erfarenheter från arbetslivet är en viktig grund för att få idéer och uppslag om framtida yrken och intressen. Genom arbetsplatsbesök, temadagar, praktik eller andra kontakter med arbetsgivare, ges eleven möjligheter att bredda sina perspektiv och få kunskap om nya yrkesområden. Detta är kunskaper och erfarenheter som är nödvändiga inte minst för att motverka stereotypa studie- och yrkesval.

”Kunskaper och erfarenheter från arbetslivet är en viktig grund för att få idéer och uppslag om framtida yrken och intressen.”

Förutom information om olika yrken och utbildningar kan kontakterna med arbetslivet också leda till ökad självkänedom. Även studiemotivationen kan stärkas av studie- och yrkesvägledningen genom att det blir tydligare för eleven vilken utbildning som krävs för olika yrken.

För att hantera alla de valmöjligheter som uppstår under studietiden behöver eleven även utveckla en egen valkompetens. Det innebär en förmåga att göra underbyggda val och att förstå innebörden av sina val. Även ett entreprenöriellt förhållningssätt kan vara ett sätt att hantera osäkerhet och en föränderlig framtid.

Elevens kostnader för att byta program eller avbryta sin gymnasieutbildning kan mätas i både tid och pengar. Beroende på hur omvalet har fungerat, kan ett programbyte på gymnasiet innebära ett eller flera extra läsår. Att avbryta sin utbildning helt för att återuppta den i vuxen ålder innebär också kostnader i form av utebliven arbetsinkomst och studielån. Dessa kostnader är dock små i jämförelse med att inte avsluta sin utbildning alls, i fall detta skulle innebära stora svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden.

För kommunen

Flera kommuner lyfter studie- och yrkesvägledningens och det entreprenöriella lärandets betydelse för den regionala utvecklingen. De pekar bland annat på behovet av utbildade invånare som kan ta initiativ och bidra till utvecklingen på orten. En väl utvecklad samverkan mellan skolan och det lokala arbetslivet ses som ett sätt att synliggöra vilka yrken och utbildningsvägar den egna kommunen kan erbjuda sina unga invånare i framtiden.

Det uppstår också betydande kostnader i kommunerna för elevers felval och avhopp i gymnasieskolan. En uppföljning från Skolverket visar att av de elever som påbörjade sina gymnasiestudier hösten 2006, hade elva procent bytt program två år senare³. De flesta bytte till en yrkesförberedande utbildning, oavsett vilken inriktning de hade börjat på. Efter ett sådant byte låg eleven oftast ett år efter med sina studier, det vill säga att hon eller han gick i år två under sitt tredje studieår på gymnasiet. Andelen elever som fick slutbetyg efter tre studieår bland de som bytt program var bara 29 procent, att jämföra med 85 procent bland övriga elever.

Den genomsnittliga nettokostnaden för en svensk gymnasieelev uppgick till nästan 93 000 kronor för 2011. Kostnaden varierar mellan 75 000 kronor och 140 000 kronor per elev och år i kommunerna⁴. En kommun som lyckas med att minska andelen elever som behöver ett eller två extra år på sig för att klara gymnasieskolan, kommer därför snart att märka effekten av detta även ekonomiskt.

”Investeringar i unga personer som riskerar att inte klara skolan eller som står utanför både arbete och studier kan vara ekonomiskt mycket lönsamma.”

I det fall studieavbrottet skulle leda till att eleven långvarigt hamnar utanför både arbete och studier riskerar kostnaderna att bli ännu mycket högre. Det gäller framförallt för individen och dess familj, men även samhällets kostnader för olika bidrag, vård och rehabilitering m.m. riskerar att bli avsevärda på bara några års sikt. Det innebär att investeringar i unga personer som riskerar

3. Skolverket (2011).

4. Sveriges Kommuner och Landsting (2012d).

att inte klara skolan eller som står utanför både arbete och studier kan vara ekonomiskt mycket lönsamma⁵.

Ett sätt att minska antalet byten och skolavbrott kan vara att förbättra studie- och yrkesvägledningen redan tidigt i grundskolan och vidare i gymnasieskolan. Ett flexibelt utbud i gymnasieskolan, en bra introduktion och tillgång till kvalificerad studie- och yrkesvägledning hjälper eleverna att hitta rätt studieväg. En väl utvecklad samverkan med arbetslivet kan också bidra till att eleverna känner en större motivation för sina studier⁶.

5. Mer om det här perspektivet finns i exv. Sveriges Kommuner och Landsting (2012c).

6. Sveriges Kommuner och Landsting (2012b).

För arbetsmarknadens aktörer

Även arbetslivets företrädare kan ha förväntningar på skolans studie- och yrkesvägledning. Det handlar om arbetsmarknadens kompetensförsörjning och arbetsgivarnas möjligheter att rekrytera personal med rätt kompetens. Här pekas ibland på vägledarnas möjligheter att bidra till att öka effektiviteten på arbetsmarknaden genom att förbättra matchningen mellan elevernas utbildningsval och framtidens arbetsmarknad.

Ökade kunskaper och erfarenheter från arbetsmarknaden kan också bidra till att ge eleven en större förståelse för hur arbetsmarknaden fungerar och vilka förväntningar som arbetsgivare har på sin personal. Dessutom kan arbetslivskontakter under studietiden leda till en bredare insikt om alla de yrken som finns på arbetsmarknaden.

Som nämnts ovan kopplar flera kommuner sitt arbete med studie- och yrkesvägledning till ortens eller regionens näringslivsutveckling och kompetensförsörjning. Det leder ofta till fler kontakter mellan skola och näringsliv, men även till att man lyfter fram kommunen som arbetsgivare. Den generationsväxling som både privat och offentlig sektor står inför, gör att allt fler arbetsgivare ser vinsterna med att samarbeta med lokala skolor.

Vägledningens utveckling och reglering

I dag styrs skolans studie- och yrkesvägledning av regleringar i skollagen, skolförordningar, läroplaner och i kurs- och ämnesplaner. Därutöver har Sverige genom barnkonventionen förbundit sig att göra studierådgivning och yrkesorientering tillgänglig och åtkomlig för alla barn⁷. I de nationella målen och riktlinjerna för skolan pekas inte specifikt ut vad som ska kallas studie- och yrkesvägledning eller hur denna verksamhet ska organiseras, utan läroplanerna betonar istället helheten i skolans arbete.

Studie- och yrkesvägledningens utveckling

Redan 1906 uppmärksammades i riksdagen ungdomars övergång från skolan till arbetslivet. Det var dock framförallt under 1940-talet genom förslag till yrkesvägledningsprogram (SOU 1945:43) som grunden till den professionella vägledningens utveckling lades. Även om det fanns verksamhet tidigare på skolorna, och intresserade lärare i folkskolan åtog sig anlags- och yrkesorientering, så låg ansvaret hos Arbetsmarknadsverket.⁸

Under 1950- och 1960-talen utvecklas en mer kontinuerlig studie- och yrkesorientering (syo) i skolan och särskilda yrkesvalslärare fick ansvar för yrkesorienteringen. Ämnet fick också egen tid avsatt i timplanen. När den första läroplanen för grundskolan, Lgr 62, infördes fick verksamheten en ännu mer framskjuten plats och mål formulerades. Målen berörde t.ex. studieorientering, teoretisk yrkesorientering, enskild vägledning och anlagsorientering. Yrkesvalsläraren var ansvarig för att målen i läroplanen skulle uppnås.⁹

7. FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 28

8. Utbildningsdepartementet (2001).

9. Michael Lindblad (2011).

Under slutet av 1960-talet börjar diskussionen om matchningen mellan arbetsmarknadens behov och individens fria val att bli allt mer tydlig. År 1971 presenteras en proposition om studie- och yrkesorientering där både individen och samhällets perspektiv lyfts fram och problematiseras.¹⁰

Studie- och yrkesorientering

I samband med de stora skolreformerna och propositionen 1971 lanserades en särskild syo-funktionär som senare kom att kallas syokonsulent. Studie- och yrkesorientering i skolan formulerades som en viktig uppgift för alla i skolan och skollädares ansvar förtydligades. Ämnet syo fick ingen egen kurs- eller ämnesplan men skulle integreras i alla skolans ämnen. Mål formulerades dock i de övergripande läroplanstexterna och i viss utsträckning som integrerade områden i kursplanerna för en del ämnen¹¹. Syokonsulenterna skulle samordna och leda verksamheten och yrkesvalslärarysystemet avskaffades.

En stor fråga under 1980-talet var om funktionen skulle kunna kombineras med ämnesundervisning eller inte. Resultatet blev en syofunktion med i huvudsak vägledande uppgifter men där undervisning liksom andra skoladministrativa uppgifter kunde ingå.¹² 1993 inrättades studie- och yrkesvägledarexamen och yrkesbeteckningen ändrades därmed från syokonsulent till studie- och yrkesvägledare¹³. Som en följd av detta började begreppet studie- och yrkesvägledning att användas alltmer inom skolan.

Skola och arbetsliv

Under 1970- och 80-talen betonas vikten av samarbete mellan skolan och arbetslivet och att eleverna skulle förberedas för samhälls- och arbetslivet (Lgr 80). För att konkretisera ämnesundervisningen skulle arbetslivet komma in mer i skolarbetet. Arbetslivsorientering och praktisk arbetslivsorientering (prao) fick större utrymme samtidigt som yrkesorienteringen tonades ner. Målen och riktlinjerna fick även mer tyngd och blev av tvingande karaktär.¹⁴

Kontakterna med arbetslivet skulle också ge pojkar insyn i kvinnodominerade yrken och flickor i mansdominerade. Syftet var att ge flickor och pojkar möjlighet att vidga sina perspektiv och att bemöta traditionella värderingar om manligt och kvinnligt i arbetslivet.¹⁵

10. Michael Lindblad (2011).

11. Utbildningsdepartementet (2001).

12. Michael Lindblad (2011).

13. Skolverket (2008).

14. Michael Lindblad (2011).

15. Utbildningsdepartementet (2001).

Det kommunala huvudmannskapet och avregleringen av skolan i början av 1990-talet innebar att de nationella styrdokumenterna för studie- och yrkesorienteringen upphörde att gälla. Frågor om syons omfattning och organisering, liksom formulerandet av lokala mål och hur dessa skulle förverkligas, skulle beslutas och hanteras i varje enskild kommun.¹⁶ Även kravet på prao togs bort i och med den nya läroplanen 1994.

Under 1990-talet gjordes flera utvärderingar som visade på brister i kunskaper om verksamhetsmål och riktlinjer hos lärare och rektorer, samt stora skillnader i tillgång på studie- och yrkesvägledare. Dessa problem och brister ledde så småningom fram till en särskild utredning. I sitt betänkande *Karriärvägledning.se.nu* (SOU 2001:45) pekade utredningen på att kunskapsområdet blivit liktydligt med det arbete som studie- och yrkesvägledaren gjorde. Utredningen betonade att vägledning måste ses i ett större sammanhang än bara skolperspektivet och kopplas till hela det livslånga lärandet samt till internationaliseringen och en ökande mobilitet. Utredningens förslag till förändringar följdes dock aldrig upp.

16. Skolverket (2008).

Begreppet studie- och yrkesvägledning

Begreppet studie- och yrkesvägledning rymmer både den personliga vägledningen för eleven och skolans samverkan med arbetslivet på ett mer övergripande plan. Man brukar därför tala om studie- och yrkesvägledning i snäv och vid bemärkelse.

Många förknippar studie- och yrkesvägledning med i första hand den personliga vägledningen. Den ges, individuellt eller i grupp, av professionella vägledare inför elevens framtida studie- och yrkesval. Detta är studie- och yrkesvägledning i snäv bemärkelse och utgör en viktig del av skolans vägledningsinsatser.

Studie- och yrkesvägledning i vid bemärkelse, å andra sidan, rör all den verksamhet som skolan och huvudmannen erbjuder som förberedelse för elevens framtida val av utbildning och yrkesinriktning. Vägledarna har ofta en nyckelposition även i det här arbetet, men det involverar även rektor, lärare och övrig skolpersonal.

Många kommuner menar att studie- och yrkesvägledningen i vid bemärkelse hör nära ihop med det entreprenöriella lärandet. Det handlar om att utveckla elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv och om förmågan att ta egna initiativ och att omsätta idéer i handling. Både studie- och yrkesvägledning och det entreprenöriella lärandet syftar också till att främja elevens självkännet och förmåga att hantera risker och osäkerhet. En av de vanligaste entreprenöriella pedagogiska metoderna är att samverka med omvärlden kring autentiska problem och utmaningar¹⁷. Det kan handla om allt från studiebesök, prao och praktik till uppdrag för lokala arbetsgivare och förutsätter ett nära samarbete mellan skolan och arbetslivet.

17. Kommunförbundet Skåne (2013).

Hur regleras vägledningen i dag?

Skollagen

Huvudmannen har enligt skollagen (2010:800) ansvar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen och andra lagar eller förordningar¹⁸. Huvudmannen och skolan har samtidigt stor frihet att avgöra hur verksamheten ska utformas men har ansvar för att verksamheten når upp till de nationella kraven.

Enligt skollagen ska elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.¹⁹

Ordvalet ”ska ha tillgång till” innebär inte att studie- och yrkesvägledningskompetensen nödvändigtvis behöver finnas inom den egna skolenheten. Huvudmannen har ansvar för att eleverna får tillgång till studie- och yrkesvägledning, men hur detta organiseras är en lokal fråga²⁰. Däremot slår skollagen fast att det bara är personer som är utbildade studie- och yrkesvägledare som får anställas utan tidsbegränsning för uppgiften²¹.

”Huvudmannen har ansvar för att eleverna får tillgång till studie- och yrkesvägledning, men hur detta organiseras är en lokal fråga.”

Läroplanerna

Läroplanerna för skolväsendet formulerar mål och inriktning för skolans arbete. Enligt läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan ska eleverna få information och vägledning om utbildningar, yrkesinriktningar, studievägar och arbetsmarknad. Skolan ska också motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund. Även läroplanen för vuxenutbildning framhåller betydelsen av studie- och yrkesvägledning.

18. Skollag 2010:800, 2 kap. 8 §.

19. Skollag 2010:800, 2 kap. 29 §.

20. Utbildningsdepartementet (2010).

21. Skollag 2010:800, 2 kap. 30 §.

I läroplanen för grundskolan finns riktlinjer för rektor, arbetslaget, läraren och studie- och yrkesvägledaren. Rektorn i grundskolan har t.ex. ett särskilt ansvar för att utveckla samverkan mellan skolor och arbetslivet. Lärarna ska vara med i att skapa kontakter med de gymnasieskolor som skolans elever fortsätter till, men även med organisationer och företag. Studie- och yrkesvägledaren har ett utpekad ansvar för att bl.a. informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen samt vara till stöd för den övriga personalens insatser på området. Vägledaren ska särskilt uppmärksamma möjligheter för elever med funktionsnedsättning. Även läroplanen för gymnasieskolan lyfter de olika rollerna i studie- och yrkesvägledningsverksamheten. Här har rektor t.ex. ett särskilt ansvar för att studie- och yrkesvägledningen utformas så att elever som behöver särskilt stöd får detta.

Läs mer om ansvarsfördelningen mellan skolans personal i kapitel 6 och om samverkan mellan skola och arbetsliv i kapitel 7.

Förordningar samt kurs- och ämnesplaner

Utöver skollagen och läroplanen finns för gymnasieskolan bestämmelser om arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieförordningen (2010:2039), och ämnesplaner som innehåller flera skrivningar om mål och kunskapsområden som berör skola, utbildning och arbetsliv. I förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning betonas att eleven i samband med utarbetandet av individuella studieplaner ska erbjudas studie- och yrkesvägledning. Det finns även skrivningar i grundskolans kursplaner och kunskapskrav som berör studie- och yrkesvägledningen. I kursplanen för samhällskunskap finns exempelvis skrivningar i det centrala innehållet om utbildningsvägar, yrkesval och entreprenörskap i ett globalt samhälle.

Allmänna råd om studie- och yrkesorientering

Skolverket presenterade 2009 allmänna råd och kommentarer om studie- och yrkesorientering. Skolverkets allmänna råd är rekommendationer till hur skolans författningar (lagar, förordningar och föreskrifter) kan tillämpas och syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och att främja en enhetlig rättstillämpning. Enligt Skolverket bör råden följas om inte kommunen och skolan kan visa att man genomför utbildningen på andra sätt som leder till att kraven i bestämmelserna uppnås²². Råden ska vara till hjälp när skolhuvudmän och skolor planerar, organiserar och genomför studie- och yrkesorienteringen för eleverna i de olika skolformerna.

22. www.skolverket.se/lagar-och-regler/allmanna-rad.

I råden om studie- och yrkesorientering framgår t.ex. att denna ska vara opartisk och att eleven ska kunna lita på att studie- och yrkesorienteringen inte styrs av olika särintressen. Skolverket kommer att besluta om nya allmänna råd om studie- och yrkesvägledning utifrån den nya skollagen. De befintliga allmänna råden kan användas till dess att de nya har beslutats. Råden finns publicerade på Skolverkets webbplats²³.

Tillsyn

Det är Skolinspektionen som är ansvarig tillsynsmyndighet för skolans studie- och yrkesvägledning. De granskar att huvudmannen lever upp till de krav som finns på verksamheten i lagstiftningen. Skolinspektionen har nyligen genomfört en kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan. Mer information om granskningen finns på myndighetens webbplats²⁴.

När Skolinspektionen utövar tillsyn granskar de om skolhuvudmannen tillgodoser elevens behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet. Myndigheten har som praxis att förelägga huvudmannen att vidta åtgärder ifall eleverna i årskurs 5 inte haft tillgång till en studie- och yrkesvägledare eller motsvarande inför val av modernt språk och skola i årskurs 6²⁵.

23. www.skolverket.se/lagar-och-regler/allmanna-rad.

24. www.skolinspektionen.se/syv.

25. Se t.ex. Skolinspektionens beslut från 2012-03-29 med dnr 43-2011:4880.

Nordisk utblick

Utvecklingen av studie- och yrkesvägledning som ett eget kunskapsområde i skolan har varit annorlunda i Danmark, Finland och Norge. I jämförelse med våra nordiska grannländer är den svenska studie- och yrkesvägledningen mindre styrd och har inte samma organisation kring schemalagd tid eller arbetsmaterial.

I Finland styrs studie- och yrkesvägledningen, som kallas elevhandledning, av nationella mål och har tid avsatt i timplanen i grundskolan. I gymnasieskolan finns en obligatorisk kurs inom ramen för studiehandledningen. Målet med undervisningen är att eleven lär sig självständighet, ansvarstagande och självkänedom, samarbets- och interaktionsfärdigheter, att skaffa information om samhället, arbetslivet och entreprenörskap samt fostras till mångkulturalism och internationalism. Entreprenörskap ingår också i elevhandledningen i den grundläggande utbildningen och i praon.²⁶ Det är utbildade vägledare eller handledare som är ansvariga för undervisningen och det finns läromedel samt annat material för undervisning i ämnet.

I Danmark kan vägledningen vara organiserad på olika sätt men det är vanligtvis klassläraren i grundskolan som koordinerar ämnesområdet ”Utdannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering” (UEA) som ges från förskoleklass till och med 9:e klass. Som stöd till klassläraren för undervisning i UEA finns Ungdommens Uddannelsesvejledning. Ämnesområdet har inte särskild tid avsatt i timplanen, men det är ett av tre obligatoriska ämnesområden. Målen med UEA, undervisningens innehåll, vad som ska uppnås i olika årkurser och stöd för genomförandet är utformade i nationella styrdokument. Ämnet kännetecknas av många aktiviteter utanför skolan, såsom studiebesök, introduktionskurser för ungdomsutbildningar, praktikplatser i företag och kontakter med organisationer eller branscher.²⁷

I Norge infördes 2008 ämnet ”Utdanningsvalg” med en egen kursplan och ett visst antal timmar i timplanen. Kursen vänder sig till elever i grundskolans senare årskurser. Utbildningen ska ge eleverna erfarenhet av innehåll, uppgifter och arbetssätt i olika utbildningar på gymnasiet och i yrken. I allmänhet provar eleven minst två olika gymnasieprogram inom ramen för undervisningen i grundskolan. Syftet är att eleverna ska kunna göra kunskapsbaserade val av utbildning och yrken. Ett annat uttalat mål för kursen är att minska omval och avhopp i gymnasiet.²⁸

26. Utbildningsstyrelsen, www.edu.fi/startsidan (20 april 2013).

27. Ministeriet for Børn og Undervisning (2009).

28. Utdanningsdirektoratet (2008).

Styrning, uppföljning och utvärdering

Det är huvudmannen som ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen och andra styrdokument. Det gäller även studie- och yrkesvägledningen. Huvudmännen och de enskilda skolorna har samtidigt en stor frihet att avgöra hur verksamheten utformas för att nå upp till de nationella målen. För att skapa förutsättningar för det lokala arbetet lyfter många kommuner behovet av tydliga, uppföljningsbara mål och riktlinjer som konkretiserar och anpassar de nationella målen till den egna verksamheten.

Mål och riktlinjer

Besluten om mål och riktlinjer för studie- och yrkesvägledningen eller för skolans samverkan med arbetslivet kan se olika ut och fattas på olika nivåer i kommunen. Detta beror i första hand på hur den enskilda kommunen är organiserad. Ofta behandlar målen all vägledning i kommunen, från förskola till vuxenutbildning. Det är inte alltid möjligt att fatta övergripande beslut för alla skolformer. Det finns exempel på kommuner där berörda nämnder har beslutat om olika riktlinjer för vägledningen i de respektive skolformerna. Det kan finnas många skäl till att ha mer än ett beslut om vägledningens mål och riktlinjer, men ur ett verksamhetsperspektiv underlättar det om målen drar åt samma håll och skapar förutsättningar för samarbete.

OM MÅL OCH RIKTLINJER

Hur och var målen och riktlinjerna för vägledningen har fattats skiljer sig åt mellan de kommuner vi har besökt. Några faktorer lyfts dock fram som särskilt viktiga:

- › Målen är politiskt beslutade.
- › Det finns rutiner för hur målen följs upp.
- › Mål och riktlinjer drar åt samma håll och skapar möjligheter för samverkan mellan skolformer.
- › Ansvarsfördelningen mellan verksamheter och personalgrupper är tydlig.
- › Tid avsätts för att förankra och implementera mål och riktlinjer i hela organisationen.

Arbets- eller aktivitetsplaner

I många kommuner beslutar politikerna om övergripande arbetsplaner för hur målen för vägledningen ska genomföras. Ibland finns det en plan för varje skola eller skolform, och i vissa fall för olika program inom gymnasieskolan, inklusive introduktionsprogrammen. I andra fall har man en samlad arbetsplan som sträcker sig från förskola till vuxenutbildning. Arbetsplanerna behandlar vanligtvis studie- och yrkesvägledning i vid bemärkelse, d.v.s. inte enbart den verksamhet som bedrivs av vägledarna. Exempelvis kan lärarnas arbete före och efter praon finnas med, liksom tidpunkter för studiebesök eller temadagar²⁹.

Kännetecknande för de planer som vi tagit del av, är att de tydligt anger:

- › vilka aktiviteter som ska genomföras,
- › vilka årskurser som är aktuella för de olika aktiviteterna, och
- › vilken personal som ansvarar för att aktiviteterna genomförs.

I Kungsbacka kommun har fullmäktige beslutat om en policy för studie- och yrkesvägledningen som omfattar alla invånare och alla skolformer i kommunen. Fullmäktige har även beslutat om hur vägledningen ska organiseras, men det är nämnden för gymnasie- och vuxenutbildningen som konkretiserar hur målen ska uppnås och hur uppföljningen av arbetet ska ske. Nämnden

29. Många kommuner lägger upp arbetsplanerna på sin webbplats, så det är lätt att hitta exempel på hur de kan se ut genom en enkel sökning på internet.

har beslutat om övergripande arbetsplaner för skolans arbete som innehåller olika aktiviteter för varje årkurs och en ansvarsfördelning mellan vägledarna, rektorer, lärare och övrig personal.

I de kommuner som har en övergripande arbetsplan för hela skolverksamheten är det vanligt att rektor och vägledare, ibland tillsammans med lärarna, har i uppdrag att omvandla denna till en årlig planering för den enskilda skolan. I Kungsbacka arbetar man för att fler än vägledarna ska känna delaktighet i arbetet med att ta fram arbetsplanerna. Målet är att ta fram varje enskild skolas arbetsplan genom diskussioner i lärarlagen för att göra fler involverade i arbetet. Här ska studie- och yrkesvägledarna fungera som ett stöd i processen.

I Svedala har kommunen tagit fram en aktivitetsplan för varje termin från årskurs 6 till vuxenutbildningen. Planen är uppdelad i olika teman för respektive årskurs. I aktivitetsplanen finns även riktlinjer för praktik. Bland annat gör eleverna i årskurs 8 praktik inom en kommunal verksamhet i syfte att synliggöra de yrken som finns i offentlig sektor. I planen finns också information om vilka förberedelser som krävs för varje tema, vem som har ansvaret för de olika insatserna och hur genomförandet ska ske.

Några kommuner har en arbetsplan för samverkan mellan skola och arbetsliv som omfattar studie- och yrkesvägledningen och som fyller samma funktion. Dessa kan ha tagits fram i samråd med det lokala arbetslivet eller utgå från kommunens näringslivsprogram eller motsvarande.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning och utvärdering av studie- och yrkesvägledningen är en viktig del av skolans systematiska kvalitetsarbete. Resultaten av både uppföljningar och utvärderingar är värdefulla beslutsunderlag för ansvariga politiker och nödvändiga för att kunna utveckla verksamheten i enlighet med nationella och lokala mål.

För att säkerställa att man lever upp till skollagens krav på tillgång till vägledning, inkluderar de flesta av de kommuner vi varit i kontakt med frågor om studie- och yrkesvägledning i sina elevenkäter. På så sätt fångar de upp hur eleverna uppfattar det stöd de har fått i sina studie- och yrkesval, både av vägledare och av annan skolpersonal. Ofta kan svaren på enkäterna analyseras med avseende på kön och i vissa fall även andra bakgrundsvariabler.

”Uppföljning och utvärdering av studie- och yrkesvägledningen är en viktig del av skolans systematiska kvalitetsarbete.”

I exempelvis Gävle använder sig kommunen av styrkort för att följa upp hur verksamheterna arbetar för att nå de uppsatta målen i skollag, läroplaner och lokala verksamhetsplaner. De kommuner som har samlat sin vägledning i en central organisation brukar även följa upp hur nöjda rektorerna är med vägledningsverksamheten.

Andra mål med vägledningen, som att öka elevernas studiemotivation, stärka valkompetensen, minska avbrotten i gymnasieskolan och förbättra ungas övergång från skola till arbetsmarknad, är svårare att följa upp. Det beror på att det är svårt att visa att det är just vägledningen som har lett till en viss utveckling. Ändå kan det finnas anledning att försöka hitta fler och bredare indikatorer på studie- och yrkesvägledningens effekter. Det handlar både om att ta reda på om det är rätt insatser som görs och att motivera de kostnader som vägledningsverksamheten för med sig.

En sådan indikator kan vara hur resultaten i grundskolan ser ut i förhållande till vilka gymnasieprogram eleverna fortsätter till. Kanske finns det grupper av elever som i högre utsträckning än andra väljer vissa utbildningar, även om deras skolresultat inte skiljer sig åt. Genom att följa upp detta kan skolan bli uppmärksam på köns- eller andra mönster i gymnasievalet och försöka möta detta inom studie- och yrkesvägledningen.

Det kan också vara värdefullt att följa utvecklingen av omval och avbrott i gymnasieskolan för att se om dessa påverkas av att arbetet med studie- och yrkesvägledningen förändras och utvecklas. Arbetsgivarnas behov och rekrytering kan vara ett annat område att inkludera i uppföljningen.

EXEMPEL: Utvärdering av Vägledningscentrum i Göteborg

Göteborgs stad genomför kontinuerligt elevenkäter i skolorna och på sina drop in-mottagningar för att följa upp vägledningsverksamheten. För att komplettera den här uppföljningen, satsade kommunen på att genomföra en större utvärdering under 2010. Syftet var att få mer kunskap om den organisation som infördes 2003 med ett samlat centrum för kommunens vägledning. Målet med den nya organisationen var att öka elevernas tillgång till individuell vägledning samt att professionalisera studie- och yrkesvägledarens yrkesroll. Utvärderingen skulle ligga till grund för fortsatt utveckling av arbetsformer och man undersökte därför hur verksamhetens insatser och tjänster upplevdes av berörda målgrupper och vad som saknades för att uppnå målen. Utvärderingen inriktades framförallt på att undersöka:

- ▶ Styrning och ledning utifrån nationella styrdokument.
- ▶ Effekter av organisationsförändringar utifrån elev-, personal- och ledningsperspektiv.
- ▶ Tillgång till studie- och yrkesvägledning för olika elev- och intressegrupper.
- ▶ Jämförelse med andra storstäder avseende tillgång och resurser.
- ▶ Jämförelse med fristående huvudmän i Göteborg utan avtal med kommunens vägledningscentrum.
- ▶ Utveckling av professionen studie- och yrkesvägledare.

I utvärderingen framkom att både vägledare och andra intressenter, som rektorer m.fl., upplevde den nya organisationen som positiv. Särskilt nöjda var vägledarna med möjligheterna till kompetensutveckling. Rektorer angav att den vägledning som erbjöds var kompetent. Som förbättringsområden lyftes bland annat behovet av mer tid till mindre skolor och behovet av mer dialog mellan skolorna och Vägledningscentrum.

Den nationella statistiken berör framförallt andelen behöriga studie- och yrkesvägledare och hur många elever det går på varje vägledare. Detta säger dock alltför lite om kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen. Uppsala kommun har exempelvis fler elever per vägledare än många andra kommuner på grund av att man har renodlat vägledarnas uppdrag. Även om det nu

går fler elever på varje vägledare, har elevernas tillgång till vägledning ökat. I Hultsfred har å andra sidan lärarna engagerats i studie- och yrkesvägledning på ett sätt som gör att deras elevers tillgång till vägledning underskattas i statistiken. Även om antalet elever per studie- och yrkesvägledare kan vara intressant att följa upp över tid, riskerar ett ensidigt fokus på vägledarna att försvåra för studie- och yrkesvägledningen att betraktas som hela skolans ansvar.

”Även om antalet elever per studie- och yrkesvägledare kan vara intressant att följa upp över tid, riskerar ett ensidigt fokus på vägledarna att försvåra för studie- och yrkesvägledningen att betraktas som hela skolans ansvar.”

Systematiskt kvalitetsarbete

Merparten av de arbetsplaner för studie- och yrkesvägledning som vi har tagit del av, anger att verksamheten ska följas upp inom ramen för kommunens systematiska kvalitetsarbete. Kraven på kvalitetsarbetet förstärktes i och med införandet av den nya skollagen 2011. Varje huvudman, rektor och förskolechef har nu ett ansvar att systematiskt planera, följa upp och analysera verksamhetens resultat i förhållande till de nationella målen. Detta arbete kan sedan användas som underlag för att utveckla verksamheten.

Det systematiska kvalitetsarbetet syftar till att säkerställa att alla barn och elever erbjuds en likvärdig utbildning av god kvalitet oberoende av bostadsort, kön och social eller ekonomisk bakgrund. Det finns inget som hindrar att huvudmannen i det här arbetet även formulerar och följer upp lokalt uppsatta mål, så länge dessa inte strider mot de nationella målen³⁰.

Skolverket har tagit fram ett verktyg (BRUK) som kan användas för det systematiska kvalitetsarbetet. BRUK syftar till att synliggöra, bedöma och utveckla kvaliteten i en verksamhet och kan bland annat användas för studie- och yrkesvägledningen. Verktöget finns tillgängligt på myndighetens webbplats³¹.

30. Skolverket (2012).

31. www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete.

Tillgänglighet och likvärdighet

Skollagen slår fast att utbildningen ska vara likvärdig och att skolans studie- och yrkesvägledning ska vara tillgänglig för alla elever. I läroplanerna förtydligas att en likvärdig utbildning inte innebär att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika, utan att hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå.

De kommuner vi har besökt har alla försökt att bredda sin vägledningsverksamhet för att nå alla elever. De menar att även om det vägledande samtalet står i centrum för verksamheten, behöver det inte alltid ske på skolan. Flera kommuner erbjuder därför sina elever samtal med vägledare på drop in-mottagningar, per telefon och över e-post³². Många gånger har eleven möjlighet att vara anonym om det finns ett sådant behov. På flera orter kan eleverna också chatta med en vägledare via kommunens webbplats, eller få kontakt genom Facebook. I några kommuner har man slagit fast ett antal vägledningssamtal som varje elev minst har rätt till i syfte att öka likvärdigheten i elevernas tillgång till studie- och yrkesvägledning.

För att stärka likvärdigheten avsätter många kommuner mer resurser till grupper som har behov av extra vägledningsstöd. Det kan exempelvis gälla gymnasieskolans introduktionsprogram, nyanlända elever eller särskoleverksamheten. Några kommuner provar också att satsa mer resurser på studie- och yrkesvägledning i socialt utsatta bostadsområden.

Ett annat sätt att utveckla likvärdigheten är att ta fram gemensamma metoder, verktyg och arbetsmaterial för kommunens studie- och yrkesvägledning. I flera kommuner har studie- och yrkesvägledarna börjat bygga upp en kommungemensam ”verktygsbank”. Förutom att främja en likvärdig vägledning, upplevs detta som utvecklande för professionen samtidigt som det sparar tid för den enskilda vägledaren.

32. Mer information om hur några kommuner har organiserat drop in-vägledning finns i kapitel 5.

Motverka stereotypa studie- och yrkesval

För att ingen elev ska behöva hindras i sina studie- och yrkesval på grund av bakgrundsfaktorer såsom kön, eventuell funktionsnedsättning eller social eller kulturell bakgrund, är det viktigt att skolan har kunskap om hur sådana faktorer kan påverka elevens val. I en del kommuner har man därför satsat på fortbildning för vägledare eller lärare för att öka medvetenheten om stereotypa studie- och yrkesval och hitta metoder för att motverka dem. Ett sådant exempel är Uppsala, där alla vägledare har utbildats av en genuspedagog för att få ökade kunskaper och bättre verktyg för arbetet.

Flera av de kommuner vi besökt står på tröskeln till ett utvecklingsarbete när det gäller jämställdhetsaspekterna i studie- och yrkesvägledningen. De pekar på några områden som de kommer att beröra i det arbetet:

- › Könsbundna studieval.
- › Könsbundna yrkesval.
- › Könsskillnader i studieresultat.
- › Kopplingen mellan utbildning och arbete för tjejer och killar.
- › Hur tjejer och killar uppfattar skolans arbete med studie- och yrkesvägledning.

I Vetlanda menar kommunen att en del av arbetet med att motverka stereotypa studie- och yrkesval är att fokusera på framtidsfrågor tidigt i skolan eftersom det kan bidra till att vidga elevens perspektiv och hjälpa dem att se fler möjligheter. För Hultsfreds kommun är det viktigt att visa fram att det arbetar både kvinnor och män i de yrken som eleverna kommer i kontakt med under studie- och temadagar.

Oberoende vägledning

En förutsättning för en framgångsrik studie- och yrkesvägledning är att informationen som förmedlas är neutral och att vägledare och annan personal kan vara oberoende gentemot sin uppdragsgivare. I Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesorientering understryks också att eleven ska kunna lita på att vägledningen inte styrs av olika särintressen³³.

Många kommuner har uttalade mål om att studie- och yrkesvägledningen ska vara opartisk i förhållande till olika skolhuvudmän. I praktiken har det kunnat innebära att vägledarna inte arbetar med marknadsföring av skolor utan att den arbetsuppgiften ligger på någon annan person. Vid exempelvis gymnasiemässor och liknande kan vägledarna stå för information och vägledning om gymnasieskolans program, medan andra yrkesgrupper representerar de enskilda skolorna.

I Uppsala ligger studie- och yrkesvägledningen inte under en skolförvaltning, utan är organiserad under förvaltningen för Teknik och service. Ett av skälen till det är att stärka vägledarnas opartiskhet och att kunna erbjuda neutral och opartisk vägledning till kommunens medborgare. Kommunen har samlat all vägledning i en gemensam verksamhet och säljer vägledningstjänster till både kommunala och fristående skolor. Många av vägledarna upplever att den här organisationen har lett till att de känner mindre press att marknadsföra vissa utbildningar eftersom de inte är placerade i en verksamhet som även driver skolor.

33. Skolverket (2009).

Vägledningens organisation

Hur kommunen har valt att organisera sin studie- och yrkesvägledning varierar runt om i landet. Övergripande kan man dock tala om två huvudtyper av organisering. Den första typen innebär att varje enskild vägledare är anställd på en, eller flera, skolor med skolans rektor som chef. I den andra har kommunen samlat alla vägledare i en gemensam organisation med en egen chef, så kallad samlad vägledning. Den senare modellen har blivit mer vanlig på senare år, men det är fortfarande den första varianten, där vägledaren är anställd på en skola, som är den dominerande organisationsformen i dag.

Vi har besökt kommuner av båda de här huvudtyperna, och även några som har blandat de två typerna i sin organisation. Det kan t.ex. innebära att vägledarna fortfarande är anställda på de enskilda skolorna i kommunen, men att de arbetar tillsammans utifrån en sammanhållen arbetsplan och har avsatt tid för gemensam planering och kompetensutveckling.

Gemensamt för alla kommuner som vi träffat är att de har satsat på att utveckla samverkan mellan sina studie- och yrkesvägledare, oavsett organisationsform. Flera av kommunerna ger också möjligheter till vägledning utanför skolan, exempelvis genom en drop in-mottagning och vägledning över telefon eller internet.

Båda huvudtyperna av organisering har sina för- och nackdelar. Några av dessa belyser vi i det här kapitlet, men först vill vi klargöra vad vi menar med samlad vägledning.

Samlad vägledning

Vi har besökt kommuner med någon form av samlad vägledning som har allt ifrån 4 till ett 60-tal vägledare. Det är ofta ett beslut i kommunfullmäktige, kommunstyrelse eller berörd nämnd som ligger till grund för införandet av samlad vägledning. Skälen bakom beslutet kan vara att renodla vägledarnas arbetsuppgifter och på så vis stärka professionens arbete, att skapa bättre

förutsättningar för likvärdig tillgång till vägledning och att förbättra samordningen mellan skolformerna.

Även om syftet vanligtvis är detsamma, finns många varianter av samlad vägledning. Det kan handla om vem som är chef, vilken nämnd man tillhör, vilka skolformer som berörs, hur resurserna fördelas, m.m. Grundprincipen är dock att vägledningen för hela kommunens skolor på något sätt är centralt samordnad under en gemensam chef.

I några kommuner finns särskilda vägledningscentrum eller motsvarande, ofta placerad tillsammans med vuxenutbildningen eller på en gymnasieskola. Det kan också vara så att alla vägledarna har en gemensam arbetsplats på en av kommunens skolor. I alla kommuner med samlad vägledning som vi har träffat har dock vägledarna sina huvudsakliga arbetsplatser ute på skolorna.

Studie- och yrkesvägledarna i en samlad vägledning har vanligtvis en enhetschef som ansvarar för arbetsledning och verksamhetsutveckling. Det är enhetschefens ansvar att samarbeta med skolledarna i syfte att skapa förutsättningar för vägledarens arbete på skolorna. I de kommuner som inte har särskilda center kan enhetschefen t.ex. vara en gymnasiechef på förvaltningen eller en rektor som har ett särskilt ansvar för alla studie- och yrkesvägledare i kommunen.

”I den samlade vägledningen har de administrativa arbetsuppgifter som tidigare legat på vägledarna ofta skalats bort och uppgifterna är mer specialiserade och inriktade på vägledningsuppdraget.”

I den samlade vägledningen har de administrativa arbetsuppgifter som tidigare legat på vägledarna ofta skalats bort och uppgifterna är mer specialiserade och inriktade på vägledningsuppdraget. Detta behöver inte vara specifikt för den samlade vägledningen, utan går att uppnå även med andra modeller. Den flexibilitet som uppstår när vägledarna arbetar tillsammans kan dock underlätta en sådan renodling. Enligt Skolverket ställs det även tydligare krav på att vägledarna ska vara utbildade för uppdraget i kommuner som har en centralt samordnad organisation³⁴. I de kommuner vi besökt har i princip alla studie- och yrkesvägledare varit behöriga.

34. Skolverket (2007).

Den samlade vägledningen kan ha ett övergripande ansvar för alla skolformer från förskola till vuxenutbildning, men vi har även sett andra lösningar där t.ex. vuxenutbildningen har en egen organisation. I större kommuner är det vanligt att vägledarna är indelade i arbetslag. Dessa är ofta sammansatta så att de täcker flera skolformer i syfte att få en bredd i arbetslaget och en helhetssyn på vägledningen.

Den samlade vägledningen kan också ha ansvar för fler verksamheter än skolans studie- och yrkesvägledning. Det kan handla om ansvar för det kommunala informationsansvaret, att anordna en återkommande gymnasiemässa, ta fram en gymnasiekatalog eller att samordna övergången mellan grundskola och gymnasieskola.

EXEMPEL: Kompetenscentrum i Kungsbacka

Kungsbacka har sedan 2003 samlat kommunens studie- och yrkesvägledning i en särskild enhet. Enheten organiserar alla kommunens vägledare och erbjuder vägledning till både barn, ungdomar och vuxna. Syftet med verksamheten är att stödja och inspirera kommunens invånare till att fatta goda och genomtänkta beslut om sin framtid.

Det var kommunfullmäktige som beslutade om det allmänna uppdraget och om organisationen av studie- och yrkesvägledningen, men ansvaret för verksamheten ligger hos gymnasie- och vuxenutbildningsnämnden. Catarina Gustafsson är chef för enheten och framhåller att implementeringen av den nya organisationen har tagit tid, men att de flesta är nöjda med kommunens studie- och yrkesvägledning i dag. En förutsättning för att lyckas med detta har varit att få med rektorerna i arbetet.

”För att få ut så mycket som möjligt av verksamheten är det viktigt för oss att hela tiden ha en bra kommunikation med skolorna. Dialog, tydlighet, öppenhet, samverkan och prestigelöshet är nyckelord för oss”, säger Catarina Gustafsson.

Enheten för Vägledning är en del av Kungsbackas Kompetenscentrum, som också samlar kommunens vuxenutbildning och arbetsmarknadsinsatser. Kompetenscentrum ska vara en arena och mötesplats för karriärplanering, arbetsmarknadsinsatser och utbildning i Kungsbacka. Samverkan mellan vägledning, vuxenutbildning och verksamheten för arbetssökande är något som upplevs leda till många positiva synergieffekter. På Kompetenscentrum driver enheten för vägledning också en drop in-verksamhet som har öppet hela året, även under sommaren.

På Kompetenscentrum finns arbetsplatser för vägledarna, men de är placerade ute på kommunens skolor ungefär 90 procent av sin arbetstid. Resten av tiden arbetar de tillsammans med planering och metodutveckling. Vägledarna strävar efter att utforma gemensamma verktyg och arbetssätt för att göra vägledningen mer likvärdig för eleverna. Varje vägledare arbetar vanligtvis i två olika skolformer eftersom det anses gynna helhetsperspektivet och kreativiteten i metodarbetet. Av samma skäl arbetar man för att alla vägledare ska ha en grundläggande kunskap om alla skolformer.

Organisationen är flexibel och omprövas varje halvår utifrån behov och resurser. I Kungsbacka använder man inte någon fast resursfördelningsprincip utan fördelar resurserna utifrån de behov som skolorna och vägledarna rapporterar. Omfördelningar kan ske om det finns en särskild problematik eller om vägledarna signalerar att det finns grupper som behöver mer stöd under en viss termin. Samtidigt försöker kommunen att minimera byten av studie- och yrkesvägledare mellan skolorna, eftersom man upplever att kontinuiteten är viktig för eleverna.

Utmaningar och styrkor med olika organisationsmodeller

Den främsta risken som brukar förknippas med samlad vägledning är den att vägledarna kan hamna utanför den ordinarie verksamheten på sin skola när hon eller han tillhör en annan organisation än sina kollegor. Att närheten och kontakten med eleverna kan försämrats brukar också tas upp som ett riskområde. För den andra organisationstypen, där varje skola själv organiserar sin studie- och yrkesvägledningsverksamhet, lyfts andra utmaningar. De handlar ofta om att vägledaren riskerar att bli ensam med sitt uppdrag och att organisationen blir sårbar om det inte är flera personer som har ett utpekat ansvar för vägledningen och arbetslivsfrågorna.

När det gäller att vägledaren i en samlad vägledning riskerar att få sämre kontakt med eleverna på de enskilda skolorna menar några kommuner att resultatet faktiskt kan bli det rakt motsatta. I de kommuner vi besökt som har samlat sin vägledning är vägledarna fortfarande placerade eller ute på en eller flera skolor. Eftersom de arbetar i en sammanhållen organisation och ofta har renodlat sina tjänster, finns vägledarna tillgängliga för eleverna i högre utsträckning än tidigare. Några av de studie- och yrkesvägledare vi talat med menar att den här organisationen gjort det lättare att svara på e-post och telefon från elever på någon av deras skolor även de dagar de är placerade i en annan verksamhet.

I de kommuner där vägledarna är anställda på respektive skola kan rektors roll i arbetet å andra sidan bli tydligare. Vägledningen är en del av den pedagogiska verksamheten och ett tydligt ledarskap kan öka förutsättningarna för att studie- och yrkesvägledningen blir ett ansvar för hela skolan. Skolans rektor är med i det dagliga arbetet på ett sätt som chefen för en samlad vägledning inte alltid har möjlighet att vara. Många som har samlad vägledning vittnar därför om behovet av en bra och återkommande kommunikation med skolornas rektorer för att undvika risk för dubbelt ledarskap.

En fördel med en samlad vägledning är att gemenskapen stärks genom att vägledarna arbetar mer tillsammans. Det kan vara en av förklaringarna till varför många vägledare tycks trivas i den här organisationsformen. Det kollegiala samarbetet leder också till ett ökat lärande, vilket stärker yrkesrollen. I och med att vägledarna ofta arbetar i arbetslag med ansvar för flera skolformer kan även den röda tråden mellan olika skolstadier bli tydligare. Den ökade möjligheten att ersätta varandra vid t.ex. ledighet och sjukdom lyfts också fram som positivt i den samlade vägledningen.

Sammanfattningsvis finns det både för- och nackdelar med de olika organisationstyperna. Kommuner av båda typerna pekar framförallt på att rektor är en nyckelperson för allt utvecklingsarbete med studie- och yrkesvägledning.

Kollegialt lärande

Det kollegiala lärandet och dess fördelar tycks vara tydligare i samlad vägledning, men det går att skapa förutsättningar för ett sådant utbyte även i andra organisationer. Oavsett hur kommunen väljer att organisera sin studie- och yrkesvägledning är det en tillgång om kommunens, eller regionens, vägledare har möjlighet att arbeta tillsammans.

FÖRDELAR MED KOLLEGIALT LÄRANDE

- › Verksamheten blir mindre sårbar eftersom vägledarna kan täcka upp för varandra.
- › Det blir lättare att organisera särskilda satsningar eftersom vägledarna kan komma ut tillsammans till en skola vid sådana tillfällen.
- › Kunskapsöverföringen stärks när kompetensen samlas och vägledarna ges en möjlighet att lära av varandra.
- › Effektiviteten ökar om vägledarna kan utveckla gemensamma metoder och material och inte behöver uppfinna hjulet på egen hand.
- › Mycket resurser kan frigöras när man har möjlighet att planera arbetet gemensamt.

I flera kommuner, även de som inte samlat sin vägledning, har man bokat in fasta tider då vägledarna möts. Det kan vara allt från en eftermiddag i veckan till en dag i månaden eller mer sällan. Vid dessa tillfällen utbyter vägledarna erfarenheter, diskuterar gemensamma frågor, genomför kompetensutveckling m.m. De kommuner som har provat det här arbetssättet menar att det har varit mycket positivt och stärkt studie- och yrkesvägledarna i deras profession.

Merparten av de kommuner vi har besökt har som mål att alla vägledare ska arbeta i minst två skolformer. Erfarenheterna från detta är att det berikar arbetet och skapar en helhetssyn, oavsett om kommunen har två eller femtio vägledare anställda i verksamheten. Även samarbete med kommunens vuxenutbildning och arbetsmarknadsverksamhet, kan ge ett stort utbyte, liksom samarbete över kommungränserna.

Modeller för resursfördelning

Det är framförallt kommuner som har en samlad vägledning som har tagit fram specifika modeller för fördelningen av resurser för studie- och yrkesvägledning mellan kommunens skolor. I vissa kommuner beräknas kostnaderna för studie- och yrkesvägledarna i antal timmar per elev. I exempelvis Göteborg avsätts resurser motsvarande en timmes vägledning per elev och år i gymnasieskolans nationella program och tre timmar per elev på introduktionsprogrammen. Andra kommuner har inget fast system utan fördelar

resurser efter aktuellt behov på skolorna och omfördelar efter signaler från vägledarna. Hur detta fungerar kan sedan följas upp med jämna mellanrum.

I Uppsala har kommunen beslutat att studie- och yrkesvägledningen på gymnasiet ska betraktas som en gemensam nytting och resurserna för denna reserveras direkt i skolpengen. Det innebär att en del av skolpengen, oavsett om eleven går på en kommunal eller en fristående skola, går direkt till den samlade vägledningen. De erbjuder i sin tur vägledning till alla elever i kommunen, oberoende av vilken skola de går i. Kommunens samlade vägledning fördelar sina vägledaresurser till varje enskild gymnasieskola enligt en fördelningsnyckel. Grundregeln är att 500 elever ska motsvara en studie- och yrkesvägledare på heltid på de nationella programmen. Tilldelningen är högre för introduktionsprogrammen, för dessa avsätts en heltidstjänst per 100 elever och där arbetar vägledarna även som mentorer och med praktikan-skaffning.³⁵

Det är vanligt att kommunerna avsätter mer resurser för studie- och yrkesvägledningen på introduktionsprogrammen än på de nationella programmen i gymnasieskolan. Det finns också kommuner som fördelar mer resurser till sarskolan och gymnasiesarskolan eller till skolor som har en stor andel elever som riskerar att inte nå målen. Avsikten med detta är att leva upp till kraven på en likvärdig och tillgänglig vägledning, något som diskuteras i kapitel 3.

Samarbete med fristående skolhuvudmän

Det är inte så vanligt med system som det i Uppsala, där resurserna för studie- och yrkesvägledningen regleras med skolpengen. I exempelvis Göteborg erbjuds istället de fristående grund- och gymnasieskolorna att teckna avtal om att ta del av kommunens studie- och yrkesvägledning. Avtalen kan ha olika omfattning, från full service till en möjlighet för elever och föräldrar att komma till stadens drop in-mottagningar. Det sistnämnda alternativet är avsett för de fristående skolor som har egna vägledare anställda.

Även i de fall kommunen inte kan erbjuda fristående skolhuvudmän att ta del av deras vägledningsverksamhet, kan det finnas anledning att samarbeta kring vägledningen. Det kan förbättra likvärdigheten och tillgängligheten för eleverna, samtidigt som kommunen får en bättre insyn i vilken vägledning som erbjuds. I Gävle arrangerar kommunens enhet för samverkan mellan skola och arbetsliv konferenser och kompetensutveckling för kommunens studie- och yrkesvägledare. Till dessa bjuds även vägledarna på de fristående skolorna in.

35. Uppsala kommuns fördelningsmodell för studie- och yrkesvägledningen på gymnasieskolan är för närvarande föremål för rättslig prövning.

Regionalt samarbete

På många platser i landet har man etablerat ett regionalt samarbete kring vägledningsfrågor, gymnasieval och arbetslivskontakter. Det kan t.ex. ske genom ett kommunalförbund eller ett gymnasieförbund. Det finns också exempel på mindre formella nätverk mellan grannkommuner kring studie- och yrkesvägledning.

Det finns flera fördelar med sådana samarbeten, inte minst för att arbetsmarknaden ofta är regional och att många kommuner har avtal om gemensamma ansökningar till gymnasiekolan. Genom ett regionalt samarbete kan flera kommuner också gå samman för att organisera yrkesmässor, databaser för praktik- och prao-platser, kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledare, branschdagar eller andra gemensamma insatser. Genom att lägga samman resurser för kompetensutveckling kan man också få möjlighet att beställa särskilt riktade insatser, som exempelvis en utbildning om arbetsmarknadsläget i den egna regionen.

I Gävleborgs län finns ett vägledningsforum som vänder sig till regionens studie- och yrkesvägledare, arbetsförmedlare, pedagoger, skolledare, handläggare m.fl. som har arbetsuppgifter kopplade till studie- och yrkesvägledning. Genom Vägledningsforum Gävleborg får medlemmarna en möjlighet till erfarenhetsutbyte och en plattform för samverkan inom regionen. Forumet arrangerar också fortbildningsdagar och studieresor för regionens studie- och yrkesvägledare.

”På många platser i landet har man etablerat ett regionalt samarbete kring vägledningsfrågor, gymnasieval och arbetslivskontakter.”

Skånes och västra Blekinges kommuner har ett samverkansavtal för gymnasieskolan. Samverkan innebär att den som är folkbokförd i någon av kommunerna fritt kan söka till alla nationella program och inriktningar i området. Förvaltningscheferna i de deltagande kommunerna träffas två gånger per år i samverkansarbetet och diskuterar frågor om bl.a. studie- och yrkesvägledning. Tillsammans driver de deltagande kommunerna en webbplats med information om gymnasievalet³⁶. Här ges eleverna även möjlighet att chatta med en studie- och yrkesvägledare för att ställa frågor om utbildningar eller om ansökan. Vägledare från alla kommunerna turas om att bemanna chatten minst fyra kvällar i veckan, året om.

36. www.skanegy.se.

Studie- och yrkesvägledning under hela skoltiden

I Vetlanda kommun gör varje barn en egen framtidsplan redan i förskolan. Den här planen följs sedan upp på utvecklingssamtalen under hela skoltiden. I kommunen tycker man att det här arbetssättet gör eleverna mer medvetna om sina tankar om framtiden. Det stimulerar den egna drivkraften och motivationen i lärandet och i de fortsatta studierna. I förlängningen är målet att framtidsplanerna ska höja utbildningsnivån i kommunen, men även påverka undervisningen genom att alla skollärare och lärare arbetar aktivt med barnens och elevernas framtidsdrömmar.

För eleven handlar studie- och yrkesvägledningen inte bara om att förbereda sig inför språkval, gymnasieval eller val till andra utbildningar. Det handlar om framtidsval, att kunna förverkliga sina idéer genom hela livet och om en förståelse för hur relationen ser ut mellan utbildningar och yrken. Ur det perspektivet behöver studie- och yrkesvägledningen i både snäv och vid bemärkelse löpa som en röd tråd genom hela skolsystemet, från förskolan till gymnasieskolan och vuxenutbildningen.

Eleven i centrum

Valet till gymnasieskolan och därefter till eventuell fortsatt utbildning är en process som kan ta lång tid för den enskilda eleven. Skolans studie- och yrkesvägledning handlar om att starta upp och underhålla den här processen. Några kommuner menar att det inte bara är själva valprocessen som gör att vägledningen behöver börja i god tid. Eleverna kan också behöva tid att påverka sina betyg för att komma in på en viss utbildning eller skola. Genom att sätta elevens behov i centrum för studie- och yrkesvägledningen har flera av de kommuner vi besökt börjat med sina vägledningsinsatser tidigare än förut.

På Kungsbacka kommuns gymnasieskolor börjar vägledningen inför elevernas framtida studie- och yrkesliv redan under första terminen. I Falköpings kommun börjar elevernas förberedelser för valet till gymnasiet numera i årskurs fem.

Arbetslivsfrågor i förskolan och i grundskolans lägre årskurser

I grundskolans lägre årskurser arbetar man vanligen med studie- och yrkesvägledning i den vida bemärkelsen och med entreprenöriellt lärande. I de här årskurserna fungerar vägledarna i de kommuner vi besökt ofta som ett stöd för lärarna. Det kan handla om att ta fram läromedel och metodstöd, eller om att hjälpa till med lektionsplaneringen inför vissa moment. Många gånger är

även förskolan med i det här arbetet. Tack vare förskolans arbetssätt finns det ofta en stor kreativitet i arbetet med olika framtids- och yrkesfrågor. Att behålla något av det arbetssättet även i förskoleklassen och i grundskolan är något som flera kommuner vill utveckla ytterligare.

”Tack vare förskolans arbetssätt finns det ofta en stor kreativitet i arbetet med olika framtids- och yrkesfrågor.”

De flesta av de kommuner vi besökt har inte några vägledare placerade på sina F-6-skolor eller motsvarande. Däremot är det vanligt att varje skola har en vägledare med ett uttalat ansvar för deras verksamhet. En annan variant är att skolorna i stället har någon eller några lärare med ett särskilt ansvar för studie- och yrkesvägledning, och att de håller en regelbunden kontakt med kommunens vägledare.

EXEMPEL: Studie- och yrkesvägledning i fritidshemmet

Vetlanda kommun har fört in ett arbete med arbetslivskunskap även i fritidshemmet. Genom att samla in material från lokala företagare har de byggt upp lekmiljöer i form av olika arbetsplatser. Några veckor förvandlades en del av fritidshemmet därför till en spa-anläggning, för att en tid senare göras om till en optikers mottagningsrum. I leken pratar barn och pedagoger om vilka yrken som kan finnas på de respektive arbetsplatserna och vad de innebär.

Övergången mellan grundskola och gymnasieskola

Övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan kan vara en utmaning för många elever. För att minska riskerna för tidiga studieavbrott kan en del av dessa elever behöva ett särskilt stöd under en period. Ett exempel på hur detta hanteras inom studie- och yrkesvägledningen finns i Uppsala. Kommunens samlade vägledning fungerar där som ett slags ”sambandscentral” för att underlätta övergången mellan grund- och gymnasieskola. I första hand samordnar de överförandet av information om enskilda elever mellan skolor. Dessutom har de två vägledare som arbetar som gymnasiesamordnare

EXEMPEL: Vägledning inför studier och arbetsliv - VISA

I Falköpings kommun arbetar man efter en modell som kallas för VISA, vilket står för vägledning inför studier och arbetsliv. Arbetet med VISA sträcker sig från förskolan och genom hela grundskolan, gymnasiet och vuxenutbildningen och utgår ifrån ett entreprenöriellt lärande.

Syftet med VISA är att ge eleverna möjlighet att se olika arbetsplatser och möta olika yrkeskategorier under hela sin skoltid. I kommunen menar man att arbetssättet har lett till att eleverna kan upptäcka ett intresse för något de inte tidigare hade tänkt sig. Genom att eleverna blir medvetna om skolämnenas anknytning till yrken och arbetsuppgifter får de också bättre förutsättningar att välja utbildning och yrke.

I VISA-modellen arbetar skolan med olika moment genom hela skoltiden. Förutom att i alla skolformer ta till vara, uppmuntra och träna barnens och elevernas egen nyfikenhet och kreativitet, innehåller modellen bland annat följande aktiviteter:

Förskolan

- › Barnen får uppfinna olika saker i ett uppfinnartema.
- › Föräldrar eller andra kommer och berättar om sina yrken. Barnen fortsätter och leker olika yrken.

Grundskolans tidiga år

- › Snilleblixtar - en arbetsmodell med uppfinnartema.
- › Temaarbeten med studiebesök på olika arbetsplatser.
- › Föräldrar och andra kommer och berättar om sina yrken.

Grundskolans senare år

- › Temaarbeten med studiebesök på olika arbetsplatser i både privat och offentlig sektor.
- › Samarbete med ett fadderföretag.
- › Yrkeslivsmässa.
- › Besök på olika program på gymnasiet.
- › Studie- och yrkesvägledarna ger information och har vägledningssamtal.

Gymnasiet

- › Temaarbeten med studiebesök på olika företag och arbetsplatser.
- › Projektarbeten med anknytning till olika yrken och arbetsplatser.
- › Arbetsplatsförlagd utbildning.
- › Praktikplatser.

och vänder sig till elever i behov av särskilt stöd. Dessa elever erbjuds extra coachning under övergångsperioden, d.v.s. under vårterminen i årskurs 9 och den första höstterminen på gymnasiet.

I några kommuner är en studie- och yrkesvägledare med på elevernas utvecklingssamtal. Det har många gånger upplevts som positivt av elever som riskerar att inte bli behöriga till gymnasieskolan. De har då haft möjlighet att direkt diskutera alternativen för fortsatta studier med vägledaren, något som kan vara lugnande för elever som känner en osäkerhet över hur de kan gå vidare efter grundskolan.

Flera kommuner låter grundskoleelever ”praoa” på ett eller flera gymnasieprogram som de är intresserade av. Syftet med detta är att ge eleverna en större förståelse för vad det faktiskt skulle innebära att välja det programmet på gymnasiet. Av samma anledning har man påbörjat en verksamhet i Kungälv där gymnasieelever besöker grundskoleelever inför deras gymnasieval. Genom de här mötena kan de yngre eleverna få en mer personlig berättelse om hur studierna ser ut på gymnasieskolan och få svar på sina frågor av äldre elever.

Unga som riskerar att avbryta sina gymnasiestudier

SKL:s rapport *Motverka studieavbrott – Gymnasieskolans utmaning att få alla elever att fullfölja sin utbildning* pekar på vikten av en väl fungerande studie- och yrkesvägledning för att förhindra att elever avbryter sina studier. Vägledaren kan hjälpa de gymnasieelever som ångrar sitt val av program eller inriktning att se vilka alternativ som finns, och ge stöd att förhålla sig till konsekvenserna av olika beslut. Studien visar att samarbetet mellan gymnasieskolornas ledning, lärare och studie- och yrkesvägledare är betydelsefullt för elever som behöver anpassningar för att kunna fullfölja gymnasiet. Ju bättre beslutsunderlag eleverna har inför valet av gymnasieutbildning, desto mindre är dessutom risken att de avbryter sina studier på grund av fel förväntningar eller förlorad motivation. Därför är vägledningen i grundskolan en viktig faktor även för att minska avbrotten i gymnasiet.³⁷

Falköpings kommun har skapat en organisation där en rektor, en specialpedagog och en studie- och yrkesvägledare arbetar med samma program i gymnasieskolan. Syftet med att skapa sådana här ”team” är att stärka arbetet med elever som riskerar att avbryta sina studier och att förbättra övergången mellan grund- och gymnasieskola.

37. Sveriges Kommuner och Landsting (2012b).

Livslång vägledning

I dag är det inte ovanligt att byta karriär flera gånger under sitt yrkesliv. Det ökar behovet av ett av livslångt lärande och därmed av livslång vägledning. Ett sådant perspektiv kan dels handla om att ge elever de verktyg och den vägledning de behöver för att själva utveckla sin kompetens genom livet, men också om att erbjuda fortsatt vägledning även efter skoltiden. Att erbjuda alla invånare, oavsett ålder, att ta del av vägledningsverksamheten kan vara ett sätt att främja det livslånga lärandet och underlätta för personer med kort utbildning att återvända till studierna. Vägledningen kan erbjudas genom ett vägledningscentrum eller liknande, vuxenutbildningen, drop in-mottagningar eller information och verktyg på webben.

Drop in-verksamhet

Flera av de kommuner vi besökt har någon form av drop in-verksamhet med studie- och yrkesvägledning. Verksamheten innebär en möjlighet att få vägledning utanför skolan och ibland även utan att boka tid. På en del orter har drop in-mottagningar blivit ett sätt att erbjuda vägledning även på kvällar, helger och lov. Flera kommuner lyfter framförallt möjligheten att ha sommaröppet som viktig för att möta de elever som inte har kommit in på det valda gymnasieprogrammet eller som har ångrat sitt val. På så sätt kan kommunen minska riskerna för omval och avhopp under den första terminen i gymnasiet.

I de kommuner som har beslutat att erbjuda vägledning till alla invånare, har drop in-mottagningar varit ett sätt att nå det målet. På andra ställen har det krävts mer diskussion om vilka som tillhör målgruppen för verksamheten. Ska den riktas till alla medborgare, oavsett ålder? Ska de elever som bor i kommunen men går på en fristående skola kunna vända sig till drop in? Vad ska gälla för de elever som går i en av kommunens skolor men som bor i en annan kommun? Ska föräldrar kunna boka samtal med vägledarna? Några verksamheter har beslutat att inte avvisa någon, men att vara noga med att hänvisa till rätt person om eleven går i en fristående skola eller läser i en annan kommun.

På de flesta drop in-mottagningarna erbjuds flera olika vägledningsinsatser. Det handlar både om individuella vägledningssamtal och möjlighet för besökaren att själv söka information om yrken och utbildningar. Ibland kan också föreläsningar eller andra gruppaktiviteter, såsom studiebesök eller gruppvägledning, arrangeras.

Hela skolans ansvar

All personal i skolan har möjlighet att på olika sätt bidra till att ge eleverna goda kunskaper, erfarenheter och stöd inför kommande studie- och yrkesval. Flera kommuner lyfter att perspektivet med studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar är en viktig framgångsfaktor. Samtidigt kan det ta tid att få till långsiktigt hållbara arbetssätt som fungerar för alla yrkesgrupper i skolan. På flera håll är hela skolans ansvar för studie- och yrkesvägledningen något som kommunen ständigt behöver arbeta med för att verksamheten ska fungera som det är tänkt.

All personal i skolan har en roll i arbetet

Gemensamt för de kommuner vi besökt är att de inte nog kan understryka rektors roll i det här arbetet. För att hela skolan ska ta ansvar för studie- och yrkesvägledningen krävs skolledningens stöd och engagemang. Rektorn är också central i arbetet med att skapa en gemensam målbild för vägledningen, något som underlättar samverkan mellan skolans olika yrkesgrupper. Även Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesorientering anger att rektorn bör ge riktlinjer och förutsättningar för studie- och yrkesvägledningen att vara hela skolans ansvar samt tydliggöra hur ansvaret är fördelat på skolan³⁸.

Flera kommuner framhåller att det är viktigt att de arbetsplaner som tas fram för skolans studie- och yrkesvägledning inte upplevs som enbart ett verktyg för vägledarna. Om studie- och yrkesvägledningen ska upplevas som hela skolans ansvar behöver även lärare och annan skolpersonal känna sig delaktiga i utformningen och genomförandet av arbetsplanen. Vid våra besök har vi sett flera exempel på att det kan vara framgångsrikt för lärare och

38. Skolverket (2009).

vägledare att arbeta tillsammans, utifrån sina respektive yrkesroller. Det kan exempelvis gälla undervisning i arbetsrätt, arbetsmarknadens funktionsätt eller i entreprenörskap.

För att underlätta arbetet på grundskolorna i Göteborgs Stad planerar deras Vägledningscentrum för att införa särskilda omvärldsgrupper på skolorna. Det är rektor som leder omvärldsgruppen men även vägledaren är med

som resursperson i utvecklingsarbetet. Syftet med grupperna är att involvera all skolpersonal i studie- och yrkesvägledningen och att tydligare integrera arbetslivsfrågorna i undervisningen.

I Vellinge kommun har alla grundskolor utsett en eller flera lärare till kontaktpersoner för vägledningen. Tillsammans med rektorn är de ansvariga för att ta fram skolans arbetsplan för studie- och yrkesvägledning. På samma sätt upplever flera kommuner att man har lyckats arbeta in en förståelse för studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar genom att ge fler personer i skolan ett uttalat ansvar för aktiviteter inom arbetsplanerna. Många pekar på att detta är ett arbete som kräver långsiktighet eftersom det tar tid innan nya roller sätter sig.

Huvudmannen

Huvudmannen har det övergripande ansvaret för verksamheten och därmed också ett ansvar för att skolans studie- och yrkesvägledning fungerar och lever upp till de nationella målen. Det kan göras genom att sätta upp mål för verksamheten, samt följa upp och utvärdera densamma. Huvudmannen har också ett ansvar för det systematiska kvalitetsarbetet. Se vidare om styrning och ledning av kommunens studie- och yrkesvägledning i kapitel 3.

Rektor

Rektor är helt central för studie- och yrkesvägledningen. Rektorerna har det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Har kommunen satt upp lokala mål för verksamheten är det vanligtvis rektors ansvar att anpassa dessa till den egna skolan.

Enligt läroplanen har rektorn i grundskolan ett särskilt ansvar för att samverkan mellan skolan och arbetslivet utvecklas så att eleverna får konkreta erfarenheter inför deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. I gymnasieskolan ska rektor istället säkerställa att samverkan med lärosäten och arbetsliv utvecklas så att eleverna får en god utbildning och förberedelse för yrkesverksamhet och fortsatt utbildning.

I läroplanerna för båda skolformerna anges att rektor har ett särskilt ansvar för att studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av framtida utbildning och yrke. Rektor ansvarar också för att personalen får den kompetensutveckling som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

Lärare och annan skolpersonal

Läraren i grundskolan har ett utpekat ansvar i läroplanen för att bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning. Läraren ska också medverka till att exempelvis utveckla kontakter med mottagande gymnasieskolor samt med organisationer och företag. Liknande skrivelser finns för personalen i gymnasieskolan som ska utnyttja kontakter med det omgivande samhället och ta till vara elevernas kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv. Alla som arbetar i grundskolan och gymnasieskolan har enligt läroplanerna ansvar för att bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.

Det är läraren som kan koppla det egna ämnet till elevernas studieval och till framtida yrken. Ämneslärarna genomför vanligen en mängd aktiviteter som kan knytas till skolans studie- och yrkesvägledning. Ett arbete med att stärka studie- och yrkesvägledningen som hela skolans ansvar handlar därför inte om att lägga till nya arbetsuppgifter för lärarna, utan om att systematisera det arbete som redan görs. Samverkan mellan lärare och vägledare kan ofta spara tid på sikt genom att arbetet blir mer effektivt.

I några kommuner har man provat att fortbilda all skolpersonal med inriktning på studie- och yrkesvägledning eller på entreprenöriellt lärande. Genom gemensamma utbildningsinsatser har man fått möjlighet att arbeta fram en gemensam målbild, vilket har underlättat samverkan mellan olika yrkesgrupper. Skolverket har tagit fram ett utvecklingspaket för gymnasieskolan som kan vara till användning i ett sådant arbete. Utvecklingspaketet innehåller bl.a. diskussionsfrågor och exempel på arbetsupplägg som kan fungera som inspiration för det fortsatta arbetet på skolan³⁹.

Studie- och yrkesvägledaren

Studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, har i läroplanen för grundskolan ett utpekat ansvar för att informera och vägleda eleverna inför deras fortsatta utbildning och yrkesinriktning. I sitt arbete ska vägledaren särskilt uppmärksamma möjligheter för elever med funktionsnedsättning. Enligt läroplanen ska vägledaren också vara ett stöd för den övriga skolpersonalens insatser inom studie- och yrkesvägledningen. I gymnasieskolan är det rektor som ska fördela ansvaret för att informera och vägleda eleverna bland skolans personal.

Jämfört med för bara något tiotal år sedan, måste dagens studie- och yrkesvägledare ha kunskap om långt fler utbildningsvägar, behörighetsregler och antagningsformer. Några av de vägledare vi har träffat menar att detta har lett till att yrkesvägledningen har fått stå tillbaka till förmån för studie-

39. Utvecklingspaketet finns tillgängligt på Skolverkets webbplats, www.skolverket.se.

vägledningen. Det understryker behovet av samverkan med skolans övriga yrkesgrupper och med arbetslivet utanför skolan.

De kommuner som vi har besökt har i stor utsträckning formulerat tjänstebeskrivningar för sina vägledare för att skapa en tydlighet i rollfördelningen i skolans studie- och yrkesvägledning. Vanligen har detta inneburit en renodling av tjänsterna, med mindre administrativa uppgifter och mer fokus på vägledningsinsatser. Värt att notera är att studie- och yrkesvägledarna i några av de här kommunerna har fler elever per vägledare än genomsnittet, men att de ändå upplever att de fått mer tid för eleverna.

EXEMPEL: Samarbete stärker vägledningen i Svedala.

I Svedala har man utvärderat studie- och yrkesvägledningen kontinuerligt under flera år och sett ett mönster i att det är svårt att verkligen få arbetet att bli hela skolans ansvar. Även om ämneslärarna gör ett stort arbete på området, kopplas det inte alltid ihop med den övriga vägledningsverksamheten.

Kommunens utgångspunkt har varit att både lärarens och vägledarens kompetens behövs och att det är viktigt att de ges bättre möjlighet att arbeta tillsammans. Enligt Karin Jense, som är skolchef i Svedala, kan det vara svårt att som ensam studie- och yrkesvägledare förändra situationen på egen hand. Därför har man i kommunens nya arbetsplaner för studie- och yrkesvägledningen fäst stor vikt vid att förankra arbetet hos rektorerna. Genom att skapa ett större samarbete vägledarna emellan har dessa också fått en tydligare plattform att arbeta utifrån och har större möjligheter att exempelvis gå ut gemensamt till en skola för ett särskilt arbete.

Arbetsplanen syftar även till att engagera lärare och annan skolpersonal i studie- och yrkesvägledningen. Bland annat har man påbörjat ett arbete där vägledarna kommer ut till alla klasser från årskurs 6 för att tillsammans med läraren arbeta kring olika teman. Exempel på sådana teman är "Företagsamhet", "Arbetets mening" och "Framtidsplaner". För detta har studie- och yrkesvägledarna i kommunen gemensamt tagit fram material att arbeta utifrån.

"En positiv effekt av det här arbetet är att lärarna inte längre går ut ur klassrummet när vägledaren besöker klassen. Nu arbetar de tillsammans med klassen mot samma mål" säger Karin Jense.

Samverkan mellan skola och arbetsliv

En fungerande samverkan mellan skolan och arbetslivet är en förutsättning för en framgångsrik studie- och yrkesvägledning. Genom kontakter med offentliga och privata arbetsgivare ges eleverna en möjlighet att hitta nya intressen och få upp ögonen för fler yrken och utbildningsvägar. Att stärka samarbetet med lokala och regionala arbetsgivare kan också betraktas som en del av skolans demokratiuppdrag, eller som en insats för kommunens näringslivsutveckling.

Ett systematiskt och väl fungerande samarbete med lokala arbetsgivare kan dessutom vara ett sätt att motverka stereotypa studie- och yrkesval. Det handlar både om att ge eleverna kunskaper och erfarenheter från miljöer de inte redan är bekanta med och om att ge arbetsgivarna en bättre kännedom om regionens framtida arbetskraft.

Strukturer för långsiktig samverkan

Det är en utmaning att få till stånd en långsiktigt hållbar struktur för samverkan mellan skola och arbetsliv. Det beror inte på att det saknas engagemang, vanligtvis är både skola och arbetsgivare mycket intresserade av ett utbyte. Istället lyfts ofta skillnader i organisationskultur och brist på tid som faktorer som försvårar samverkan. En annan orsak kan vara avsaknaden av samordning mellan arbetsmarknads- närings- och utbildningspolitiken på det nationella planet. Den lämnar kommunerna utan stöd i att skapa en sådan struktur lokalt, vilket understryker behovet av att formulera lokala mål och riktlinjer.

Vetlanda kommun har en gemensam arbetsplan för entreprenöriellt lärande, samverkan mellan skola och arbetsliv och studie- och yrkesvägledning. I arbetet med att ta fram den här planen fick kommunen med sig det lokala

näringslivet redan från början. Representanter från företagarföreningen är också med i den samverkansgrupp man tillsatt för att följa upp hur arbetet med planen fortskrider. I kommunen känner näringslivet ett ansvar för sin del av arbetet med samverkan skola – arbetsliv. Samtidigt menar kommunen att detta inte innebär att de kan skylla ifrån sig om samvekan inte fungerar. För att skapa kontinuitet menar de att kommunen, eller skolan, måste vara motorn i arbetet.

Flera av de kommuner vi har träffat tycker att det underlättar när kontakterna med arbetsgivare samordnas i kommunen. Det skapar struktur och motverkar att skolorna konkurrerar med varandra om studiebesök och praktikplatser. Det stärker även likvärdigheten i elevernas arbetslivskontakter. Att skapa förtroendefulla relationer och öka förståelsen för villkoren i varandras verksamheter upplevs också som framgångsrikt för samverkan. I några kommuner menar man att det har tagit lång tid att komma dit man är idag när det gäller kontakterna med lokala arbetsgivare, men att det har varit mödan värt.

”I några kommuner menar man att det har tagit lång tid att komma dit man är idag när det gäller kontakterna med lokala arbetsgivare, men att det har varit mödan värt.”

Det tycks vara så att en väl fungerande samverkan med arbetslivet är vanligare i mindre kommuner än i större. Kanske finns kontakterna med lokala arbetsgivare mer naturligt på mindre orter, kanske har kommunen också ett starkare incitament att locka sina ungdomar att stanna kvar på orten. Samtidigt kan arbetsgivarna se ett större behov av ett aktivt arbete med sin framtida kompetensförsörjning när arbetsmarknaden är mer begränsad. På en mindre ort kan det dessutom vara lättare att upprätthålla samverkan tack vare korta kontaktvägar och att det inte är så många skolor som konkurrerar om uppmärksamheten.

En möjlighet för större kommuner kan vara att starta samarbeten med branschorganisationer snarare än med enskilda företag. Ett sådant samarbete kan vara särskilt värdefullt för att komma i kontakt med yrken som är vanliga i små företag, som kan ha begränsade möjligheter att själva komma ut till en skola.

EXEMPEL: Samverkan med fyra vinnare i Hultsfred

I Hultsfred provade man ett nytt sätt att arbeta med samverkan mellan skola och arbetsliv för drygt tio år sedan. Då började man med att ställa frågor om kommunens och regionens framtida företag. Vilka skulle starta dem, vilka skulle arbeta på dem och hur skulle de bli livskraftiga och stanna i regionen? Svaren på frågorna ledde tillbaka till skolan och till hur eleverna i Hultsfreds kommun skulle få mer kunskap och erfarenhet från arbetslivet under sin skolgång. Detta ledde i sin tur till nya arbetsplaner för studie- och yrkesvägledningen – med en nära koppling till kommunens näringslivsprogram.

Idag har alla grundskoleelever varit på flera studiebesök under sin skoltid, en stor förändring under dessa tio år. Arbetet börjar ordentligt i årskurs 4, då alla elever har en dag i skogen där de bland mycket annat lär sig räkna ut omkretsen på ett träd, men också om vilka yrken som finns inom skogsbruket. I femman görs en likande temadag på ett sågverk. Här har det aktuella företaget själv utbildat sin personal för att möta eleverna. I årskurs sex åker alla elever på en "Teknikresa" där de bl.a. besöker en cykelfabrik där man tittar på hjulets montering men även funderar över pi. Arbetet har utvecklats succesivt och det senaste tillskottet är en dag om betong för eleverna i sjuan. I åtton planeras för ett tema med kommunala yrken och i nian har alla elever prao.

Syftet med de nya arbetsplanerna var att stärka kompetensförsörjningen och näringslivsutvecklingen i kommunen, och arbetet har gett resultat. I SKL:s Öppna

jämförelser för gymnasieskolan 2012 låg Hultsfred på topp 10 över kommuner med störst andel elever som etablerat sig på arbetsmarknaden eller studerade två år efter avslutad gymnasieutbildning. Kommunen tycker också att det är ett tecken på att arbetet fungerar bra att de inte sett samma nedgång som andra kommuner i antalet elever på yrkesprogrammen de senaste åren.

I Hultsfred sitter gymnasieskolans rektor numera med i kommunens näringslivsgrupp. Detta har gett skolan en tydligare plattform för samverkan med de lokala arbetsgivarna. Kommunen samarbetar med både enskilda företagare, med företagarföreningar och med branschorganisationer. De har även ett samarbete med två fackförbund, som bland annat är med och finansierar resorna till temadagarna. Margareta Helander, handläggare på kommunens utvecklingskontor, berättar att en framgångsfaktor för arbetet är att det är tydligt för alla parter varför samverkan är viktig. I kommunen har man tagit fram en bild för att synliggöra vinsterna:

Arbetsliv: Kompetens

Rekrytering
Generationsväxling
Nya företag

Utbildning: Arbetsätt

Omvärldssamverkan
Studie- och yrkesvägledning
Utbildningsutbudet

Kommun: Framtidsfråga

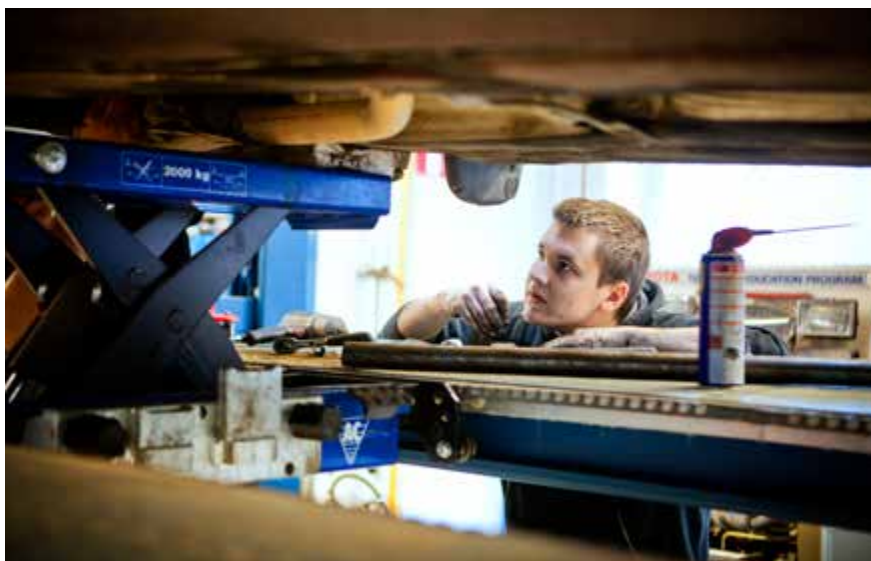
Befolkningsutveckling
Företagsamma invånare
Ökade skatteintäkter

Individ: Utveckling

Omvärldskunskap
Självkännedom
En grund för framtidsval

Margaretha Helander menar att det både är skolan som har närmat sig företagen, och företagen som har närmat sig skolan. Hon understryker vikten av dialog – och av att det finns mötesplatser där man kan få förståelse för varandras verksamheter och behov. Hon menar att det har varit framgångsrikt att det i kommunen funnits en person som har hållit samman arbetet, samtidigt som ansvaret har spridits till fler personer än tidigare.

”Den stora skillnaden jämfört med för tio år sedan, är att det numera inte bara är studie- och yrkesvägledarna som har kontakt med företagen. Nu finns en större medvetenhet i skolorna och vi upplever även en större förståelse hos företagen för skolans verksamhet. Vårt arbete har skapat en brygga mellan skola och arbetsliv”, säger Margaretha Helander.

Prao och praktik

Trots att skolans skyldighet att erbjuda prao avskaffades i och med den läroplan som infördes 1994, är det fortfarande mycket vanligt med någon form av praktik eller arbetsplatsbesök i grundskolan. Rätt använt kan prao eller praktik vara ett effektivt verktyg för att stärka arbetslivsanknytningen i skolan. Genom praon eller praktiken får eleven en möjlighet att se och uppleva olika arbetsplatser och att träffa företrädare för yrken och företag. Erfarenheterna från praon kan vara ett stöd inför elevens studie- och yrkesval, öka studiemotivationen och bidra till en större självkänedom hos eleven.

”Rätt använt kan prao eller praktik vara ett effektivt verktyg för att stärka arbetslivsanknytningen i skolan.”

De kommuner som tycker att praoverksamheten fungerar bra har ofta tydliga mål för verksamheten och följer upp den kontinuerligt. Praon har knutits till det övriga skolarbetet och ses som en del av skolans ordinarie uppdrag. Ofta används studie- och yrkesvägledarnas kompetens som ett stöd till lärarna i för- och efterarbetet och i utvärderingen av praon. För att uppnå syftet att bredda elevernas perspektiv och öka deras kännedom om arbetsmarknaden,

lyfter många kommuner vikten av att eleverna inte lämnas ensamma med att själva hitta en praktikplats eftersom detta ökar risken för att de hamnar på en arbetsplats de redan är bekanta med.

I några kommuner har man valt att sluta med traditionell prao och ersätta den med temadagar, arbetsplatsbesök, entreprenörskapsprojekt eller omvärldskunskap i syfte att knyta verksamheten närmare det ordinarie skolarbetet. I Falköping har man ersatt de tidigare praoveckorna i grundskolan med kortare arbetsplatsbesök på en till tre dagar, vilket man upplever har lett till ett större fokus på innehållet i verksamheten.

EXEMPEL: I Gävle samordnas praoarbetet

Gävle kommun har en egen enhet för samverkan mellan skola och arbetsliv (SSA), som ligger under utbildnings- och arbetsmarknadsnämnden. SSA-enheten har som huvudsaklig uppgift att utveckla kommunens arbete på tre områden: samverkan skola – arbetsliv, studie- och yrkesvägledning samt handledarutbildningar för arbetsgivare. Enhetens tre anställda sköter administrationen kring skolornas prao och håller kontakten med samverkanspartners. De organiserar även fortbildningsinsatser, konferenser och studiebesök för kommunens studie- och yrkesvägledare.

När det gäller prao driver SSA-enheten en platsbank som alla kommunens skolor kan använda sig av. Vägledarna på respektive skola håller dock i den lokala administrationen. SSA-enheten anordnar även träffar och utbildningar för bland annat handledarna på arbetsplatserna och gör arbetsplatsbesök.

Kommunens SSA-sekreterare Kalle Wahlström menar att det är viktigt för de arbetsgivare som tar emot praoelever att de får stöd och uppmuntran från kommunen. Därför arrangeras varje år både en julfrukost och en avslutningsmiddag för alla handledare som tack för deras insatser. Vid dessa träffar deltar även elever och lärare som berättar om sina upplevelser och om vikten av prao och arbetsplatsförlagt lärande.

”De här träffarna kan vara svåra för en enskild skola att arrangera. Förhoppningsvis bidrar dessa träffar till att arbetsgivarna känner sig uppskattade av kommunen. Jag tror att det är det som gör att vi inte har några problem med att hitta praoplatser till våra elever. Ofta har vi till och med en 30–40 platser över!” säger Kalle Wahlström.

Enheten håller också i ett SSA-råd som består av olika arbetslivsaktörer i kommunen såsom företagare, organisationer, elever, Arbetsförmedlingen och kommunföreträdare.

Genom att SSA-enheten håller i de här kontakterna blir de sammanhållna och samordnade. Det blir inte någon konkurrens mellan skolorna om praoplatser, träffar osv. Dessutom finns det en samordnande funktion för studie- och yrkesvägledarna, vilket har underlättat deras arbete och inte minst möjligheterna till kompetensutveckling.

Samverkan med arbetslivet kan motverka studieavbrott

I skriften *Motverka studieavbrott*⁴⁰ finns flera exempel på hur skolors förmåga att få alla elever att fullfölja gymnasiet hänger samman med hur de lyckas i samarbetet med arbets- och samhällslivet. Dessa skolor berättar om hur samverkan bidrar till att öka elevernas motivation för studierna. Kontakterna med arbetslivet fångar elevernas intresse, visar dem att de efterfrågas och att de har tillgång till många yrkesalternativ då de fullföljt sin utbildning. Satsningar på handledarutbildning gör att handledarna på arbetsplatserna känner till kursmålen och integrerar dem i praktiken.

Ett exempel är Lindengymnasiet i Katrineholms kommun. Skolan har en hög andel elever som fullföljer gymnasiet och en stark tradition av att sam-

40. Sveriges Kommuner och Landsting (2012b).

EXEMPEL: Arbetsmarknadskunskap i Västmanlands skolor

I Västerås har arbetsgivarna startat föreningen Jobba i Västerås för att tillsammans arbeta strategiskt med kompetensförsörjningsfrågor. Både små och stora företag är medlemmar, liksom Västerås stad, Arbetsförmedlingen, Länsstyrelsen och Mälardalens högskola. Tillsammans representerar medlemmarna mer än halva Västerås arbetsmarknad. Genom föreningen har arbetsgivarna fått ett forum för samverkan och de har även inrättat ett kansli som driver och utvecklar arbetet. Jobba i Västerås vill sprida kunskap till unga om vilka yrken som finns, vad de innebär och vilka utbildningar som leder dit. Syftet är att väcka intresse för de branscher som har behov av arbetskraft framöver och att synliggöra kopplingen mellan utbildning och arbete.

Björn Nordén, som är verksamhetschef på Jobba i Västerås, menar att det är ett gemensamt ansvar för skolan och arbetslivet att se möjligheterna hos individerna och att bredda deras horisont:

”I dag kan en elev i gymnasieskolan bara namnge omkring 25 olika yrken. Ta exempelvis yrket journalist. Varför vill en ung person bli det? Det vanligaste svaret är att hon eller han vill skriva och träffa människor. Det finns hundratals yrken som har detta bland sina arbetsuppgifter! Tyvärr känner de flesta unga människor bara till ett enda, och det är ett yrke där det i dag är ont om jobb.”

Sedan 2011 driver Jobba i Västerås projektet Arbetsmarknadskunskap i hela Västmanland. Målet är att nå alla länets elever mellan 10 och 19 år med en inspirationslektion i arbetsmarknadskunskap. Lektionen är en timme lång och kan vara en del av vilket skolämne som helst. Efter besöket får skolan tillgång till material, baserat på läroplanerna, för att själva kunna genomföra fler lektioner. Skolbesöken görs i samarbete med skolans studie- och yrkesvägledare som vanligen har kontakt med föreningen både före och efter besöket. Studie- och yrkesvägledarnas engagemang är viktigt för att kunna omhänderta de tankar och funderingar som besöket kan väcka hos eleverna.

Björn Nordén pekar på samverkan som en av nyckelfaktorerna för Jobba i Västerås framgångar. Att både kommun och Arbetsförmedling är medlemmar är viktigt, men fokus ligger på arbetsgivarperspektivet och på den framtida kompetensförsörjningen. Genom föreningen har medlemmarna fått en plattform för ett arbete som kan vara svårt att driva på egen hand.

verka med arbetslivet. Skolledningen beskriver att lärarna har ett väl utvecklat samarbete med företag och organisationer. Samarbetet sker inom både de studie- och yrkesförberedande programmen och utbildningarna har väl fungerande programråd där branscherna deltar i planeringen av kursinnehållen och kompetensutvecklingen av lärarna.

Motorbranschens tekniska gymnasium i Göteborg tillhör de kommunala skolor i landet som har högst andel elever som fullföljer gymnasiet inom tre år. Skolan är specialiserad på fordonsprogrammet och har genom ett kvalitetsmedvetet samarbete med företag i branschen kraftigt höjt intresset för utbildningen och andelen elever som når målen. Företagen bidrar till utbildningen genom t.ex. handledning vid ett stort antal arbetsplatser, medverkan i skolans styrgrupp samt ett aktivt engagemang i programråd och i nätverk med lärarna.

Kommunen som arbetsgivare

Kommunen är ofta en av de största arbetsgivarna på orten. Det är ett perspektiv som är värdefullt att ha med sig i skolans samverkan med arbetslivet, men som ibland kan glömmas bort. Vårdförsektorn sysselsätter i dag över en miljon människor och bara i kommunen finns ofta uppemot 150 olika yrken, något som varken elever eller andra alltid är medvetna om. Att i studie- och yrkesvägledningen engagera kommunen och även landstinget i deras egenskap av lokala arbetsgivare, kan vara en framgångsfaktor för såväl elever och skola som för kommun och landsting.

”Vårdförsektorn sysselsätter i dag över en miljon människor och bara i kommunen finns ofta uppemot 150 olika yrken.”

Strategisk kompetensförsörjning är en avgörande fråga för hela vårdförsektorn, som behöver rekrytera över 420 000 nya medarbetare mellan 2010 och 2019. Det beror på både stora pensionsavgångar och en ökad efterfrågan på välfärdstjänster. SKL:s satsning Sveriges Viktigaste Jobb syftar till att öka kunskapen om och intresset för jobben i vårdförsektorn, liksom för kommuner, landsting och regioner som arbetsgivare. Rapporter, material och annat stöd finns att ladda ner på SKL:s webbplats.

Referenser

- Dansk Clearinghouse for Uddannelseforskning (2011): *Viden om vejledning*.
- Kommunförbundet Skåne (2013): *Entreprenöriellt lärande. Vad innebär det och vilken betydelse kan det ha?*, Forskning i korthet 2013:2.
- Lindblad Michael (2011): *Studie- och yrkesvägledning som kunskapsområde. En nordisk jämförelse*, Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå Universitet.
- Ministeriet for Børn og Undervisning i Danmark (2009): *Fælles Mål 2009 – Uddannelses-, erhvervsog arbejdsmarkedsorientering*, Faghæfte 22.
- Skollag (SFS 2010:800).
- Skolverket (2007): *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*.
- Skolverket (2008): *Kvalitet i studie- och yrkesvägledning – hela skolans ansvar*.
- Skolverket (2009): *Allmänna råd och kommentarer om studie- och yrkesorientering*.
- Skolverket (2011): *Gymnasieelevers byten av program och skolor*.
- Skolverket (2012): *Allmänna råd med kommentarer om Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2012a): *Här finns Sveriges viktigaste jobb – en rekryteringsprognos för välfärdssektorn*.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2012b): *Motverka studieavbrott – Gymnasieskolans utmaning att få alla elever att fullfölja sin utbildning*.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2012c): *Värdet av en god uppväxt – sociala investeringar för framtidens välfärd*.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2012d): *Öppna jämförelser – Gymnasieskola 2012*.
- Utbildningsdepartementet (2010): *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, Proposition 2009/10:165.
- Utbildningsdepartementet (2001): *Karriärvägledning.se.nu* (SOU 2001:45).
- Utdanningsdirektoratet i Norge (2008) *Læreplan i utdanningsvalg*.
- Utbildningsstyrelsen i Finland (2003): *Grunderna för gymnasiets läroplan 2003*.
- Utbildningsstyrelsen i Finland (2004): *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004*.

Framtidsval och arbetsliv

Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning

I takt med att både utbildningssystem och arbetsmarknad har blivit mer komplicerade och svårare att överblicka, betonar allt fler vikten av god studie- och yrkesvägledning och bättre samverkan mellan skola och arbetsliv.

Det handlar om att stärka barns och ungas möjligheter att fatta väl övervägda studie- och yrkesval, och att hjälpa dem att navigera genom ett växande utbud av utbildningar och yrkesinriktningar. Bättre kunskaper om arbetslivet hos eleverna kan också minska studieavbrott och stärka elevernas nätverk och kontakter på arbetsmarknaden.

I den här skriften får vi ta del av exempel från kommuner som på olika sätt arbetar framgångsrikt med studie- och yrkesvägledning. Den vänder sig till dig som tjänsteman eller politiker som vill utveckla kommunens vägledningsverksamhet, men även till skolledare, studie- och yrkesvägledare, lärare och annan skolpersonal som vill ha inspiration i sitt arbete.

Beställ eller ladda ner på webbutik.skl.se

ISBN 978-91-7164-960-7

Sveriges
Kommuner
och Landsting

Post: 118 82 Stockholm
Besök: Hornsgatan 20
Telefon: 08-452 70 00
www.skl.se